

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavsrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i marginen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

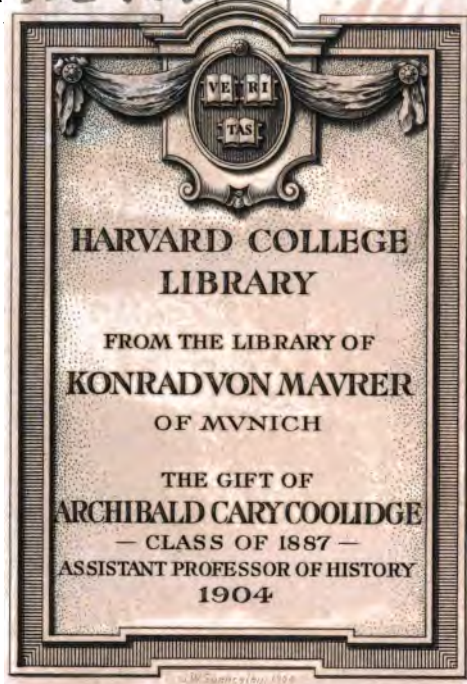
- **Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål**
Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.
- **Ikke bruk automatiske søk**
Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.
- **Behold henvisning**
Google-"vannmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.
- **Hold deg innenfor loven**
Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavsrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

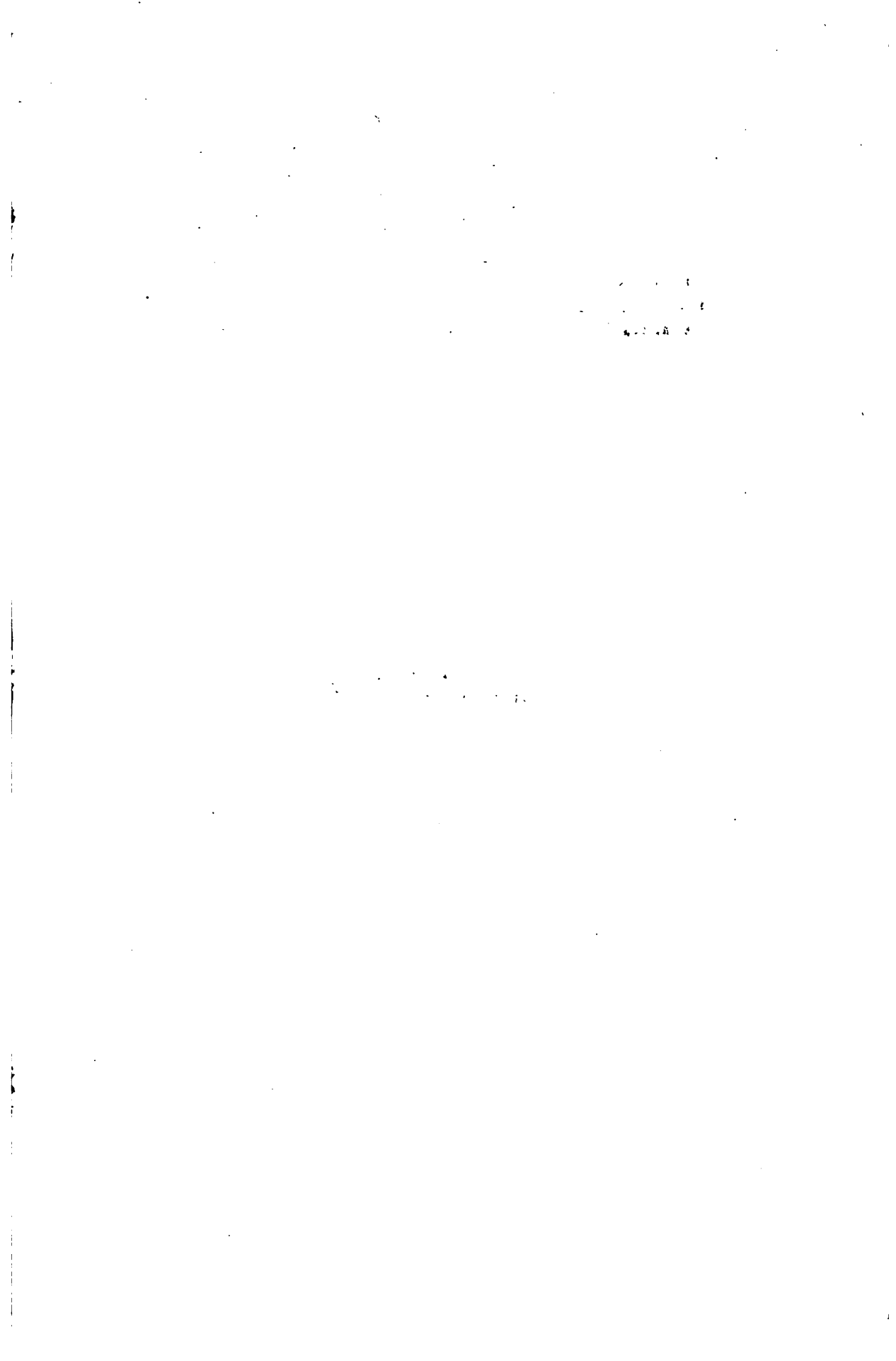
Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på <http://books.google.com/>

L502
3337
5.7

LSoc 3337.5.7

Harvard College Library
Von Mecklenburg
Gift of A. C. ...
Jan. 11

Skrifter

udgivne af

Videnskabselskabet i Christiania

1896

II. Historisk-filosofisk Klasse

Udgivet for Hans A. Benneches Fond

Kristiania

I Kommission hos Jacob Dybwad

A. W. Brøgers Bogtrykkeri

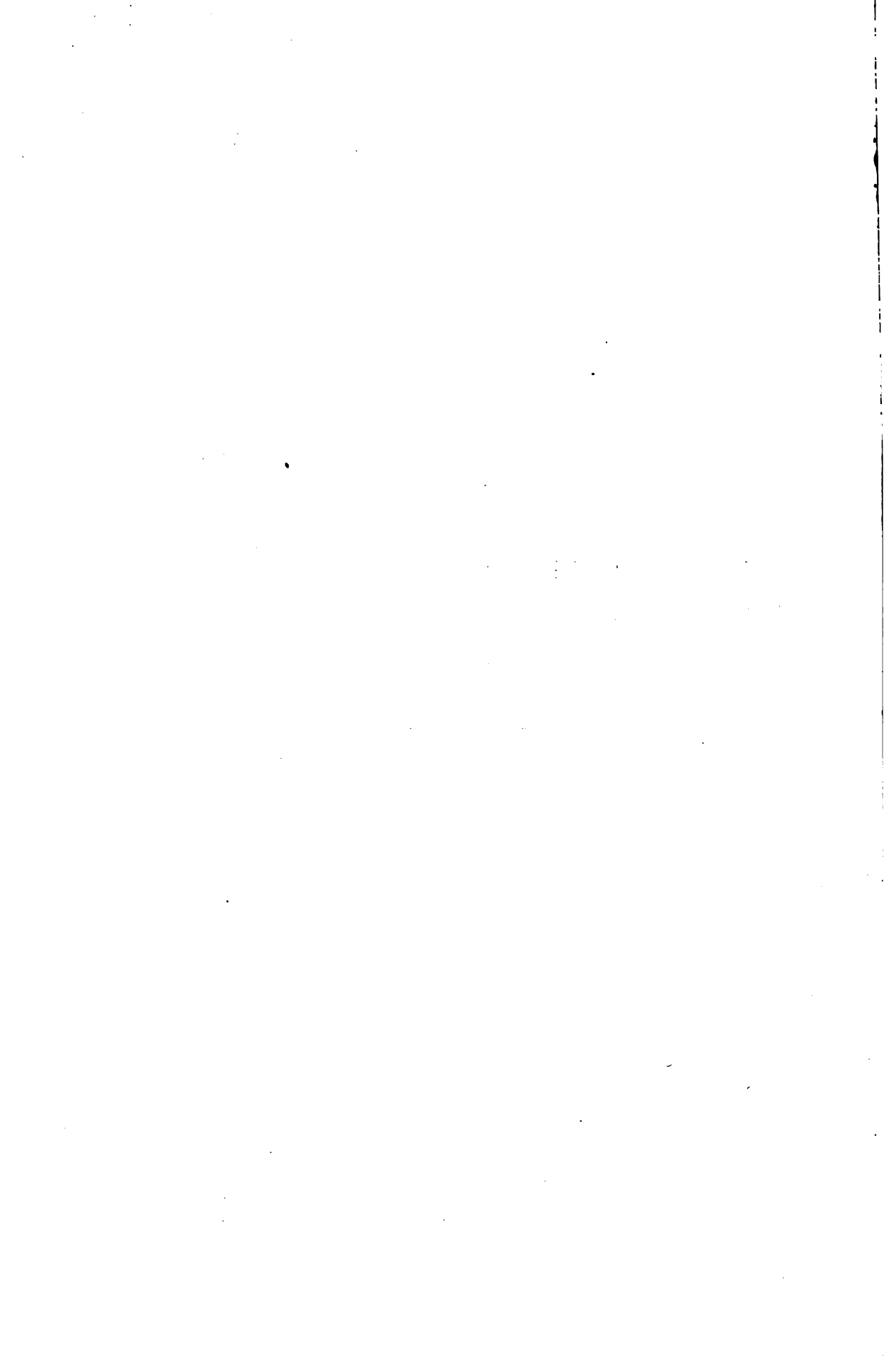
1897

L Soc 3337.5.7

Harvard College Library
Von Maurer Collection
Gift of A. C. Cochrane
Jan. 18, 1901

Indhold.

	Side
No. 1. M. J. Monrad. Et utrykt bellmansk Digt paa Vandring	1—7
No. 2. P. O. Schjøtt. Æschylus' Agamemnon	1—50
No. 3. Alf Torp. Zum Phrygischen	1—19

Et utrykt bellmansk Digt paa Vandring

Meddelt af

M. J. Monrad

Videnskabselskabets Skrifter. II. Historisk-filosofisk Klasse. 1896. No. 1

Udgivet for Hans A. Benneches Fond

Kristiania

I Kommission hos Jacob Dybwad

A. W. Breggers Bogtrykkeri

1896

Et utrykt bellmansk Digt paa Vandring.

Meddelt af

M. J. Monrad.

Foredraget i den historisk-filosofiske Klasse Fredag 18de September 1896.

Jeg har engang for mange Aar siden i Videnskabs-Selskabet givet en kort Meddelelse angaaende en af mig allerede i min Ungdom i Øvre-Thelemarken forefunden gammel Afskrift af en utrykt bellmansk Sang, som jeg der ogsaa havde hørt synge. Da jeg nu i Sommer har havt Anledning til at se den (angivelig) bellmanske Autograph, hvorefter Digtet nu er blevet trykt, finder jeg mig foranlediget til at give en noget fyldigere Beretning og ledsage denne med et Par tekstkritiske Bemærkninger.

I Carléns Udgave af Bellmans Skrifter (Stockholm 1861) findes i den forudskikkede »Lefnadsteckning« et, som det heder, »hidtil utrykt« Digt af Bellman, som jeg her skal ordret gjengive for de Læseres Skyld, der ikke maatte have Carléns Bellman ved Haanden.

Bellmans karakter.

På lifvets mödosamma stråt, der många tårar mände gjutas,
Vårt lif det börjas ju med gråt och ofta sig med tårar slutas.
Bestämda målet är en graf och sista prakten fyra bräder —
Men när jag tar min vandringsstaf, gutår i redan döda fäder!

Ett utdrag utaf min moral jag vill den vittra världen skänka...
Med känslor utaf mina qval jag går att dem i glaset dränka.
Med hjerta utan minsta svek och utan förbehåll förtrolig
Jag anser lifvet för en lek och är bland glada vänner rolig.

Jag aldrig nånsin hindra sökt den trängande på ärans trappa
Och aldrig nånsin ryggen krökt, om ej att i min flaska tappa.
En ledig afton vid mitt krus jag ler åt alla dessa höga,
Och om jag faller af mit rus, så skadar fallet mig dock föga.

Om du är nöjder med din lott, hur lycklig kan du icke vara!
Och om du har att göra godt, din hjälp ej för den usle spara,
Ty största sällhet är vel den att kunna oväns fel förlåta
Och hjälpa den, som nödställd är, och trösta den, som du ser gråta.

Förgät ej följa denna lag, du, som uppå ditt öda klandrar!
Förkortad blir din långa dag, då du förföljd af grillen vandrar.
Gör alla rätt, den usle godt och var beständig mot din flicka,
Så får du sällhet på din lott, och så kan du med nöje dricka!

Da Bogen kom mig ihænde, blev jeg ved at læse dette Digt høilig overrasket, idet jeg ikke alene kjendte det fra min første Ungdom, men endog kunde det Meste deraf udenad.

Hvor havde jeg det fra?

Min Fader Peder Monrad (død som Sogneprest til Moss 1850) havde havt en Søster, *Engelke Cathrine Monrad*, der var født 1786 paa Vinje Prestegaard i Øvre Thelemarken, hvor hendes Fader, min Bedstefader, Marcus Monrad, var Prest. Hun levede ogsaa der i Vinje, indtil hun døde ugift 1811 eller 1812, uden nogensinde at komme længere bort fra sit Fødested end kanske en og anden Gang til Nabosognet *Mo*. Hun havde, som dengang sædvanligt for de unge Piger, der levede adspredte paa Landet i Preste- eller Fogedgaarde, havt en haandskreven »Visebog«, hvortil de gjerne fik Afskrifter fra hverandre. Denne af Engelke Monrad efterladte Bog var bleven opbevaret af hendes Moder, der i mange Aar overlevede hende saavel som sin Mand og tilbragte sin Alderdom i sin Søns, min Faders, Huus, hvor hun da for os Børnene var en sand »Bedstemoder«. Visebogen, som indeholdt en heel Deel danske og norske i sin Tid yndede Sange, som min Bedstemoder ogsaa kunde synge, var da for os Børn en sand Guldgrube, og navnlig for mig, der alt fra Barnsbeen har havt Sands for Sang og Musik, som endnu ikke har forladt mig. Af min Bedstemoder lærte jeg Melodien, som endnu tilligemed det Meste af Texten har bevaret sig i min Hu-kommelse. (Til Forklaring af det Sidste bør jeg maaske tilføie, at jeg næsten har den Specialitet at kunne mange gamle Sange udenad, som jeg ofte i ledige Stunder for mig selv nynner).

Det forekommer mig nu ret merkeligt og næsten gaadefuldt, at en bellmansk Sang, og tilmed en utrykt, saa tidligt har kunnet finde Vei til en saadan afsidesliggende Fjeldbygd, som Vinje — navnlig saadan som den Tids Communicationsforholde var. Der var mindst 4—5 Dagsreiser til nærmeste Kjøbstad, afvexlende paa Hesteryggen og i Pram paa flere ved Elvedrag og Fosser adskilte Vande; Kjørevei fandtes i den Egn ikke. Og Postsager kom fordetmeste kun leilighedsvis til Prestegaarden, især naar et eller andet Embedsbrev fra den i Laurdal eller Mo boende Provst maatte sendes med Expresse, som da gjerne velvillig eller mod en ringe Godtgjørelse medtog private Breve. *Nu* er jo Alt ganske anderledes.

Afskrivten i Jomfru Monrads Bog (den Tid var ikke Prestedøtre Frøkener) var, idetmindste forsaavidt den var bleven staaende i min Erindring, ikke ganske fuldstændig, idet nogle Linier vare udeladte, hvorved to Vers vare sammendragne til eet, og den svenske Orthographie var vistnok meget feilfuld, til Tegn paa, at Sangen udentvivl var gaaet gjennem mange i Svensk ukyndige Hænder — eller Munde ved tilfældige personlige Sammenkomster. Den var iøvrigt, saavidt jeg erindrer, uden tilføiet Forfatternavn, og at den skulde være af Bellman, vidste jeg Intet om, førend jeg saa det hos Carlén.

Ved nu nærmere at betragte det af Denne meddelte Aftryk, begyndte der forresten hos mig at røre sig en sagte Tvivl, om det ogsaa kunde være ganske correct. Nemlig i 1ste Vers, 2den Linie forekommer »*sig . . . slutas*» mig neppe at være godt svensk. Og i 4de Vers sidste Linje: »*och hjelpa den, som nödställd är*» . . . er Rimet, som skulde være midt i Linien, blevet borte.

Jeg har imidlertid i Sommer havt Anledning til paa det kongelige Bibliothek i Stockholm at eftersee den der bevarede Autograph og fundet at Carléns Gjengivelse (paa et Par orthographiske Afvigelser nær) nøiagtigt stemmer overens dermed. Men jeg lagde Merke til, at der i Randen af Manuscriptet var tilføiet med Blyant (af en Bibliothekar eller en anden kritisk Læser): »ej utgif. och ej skrifv. af B.«. Hvis det dermed har været Meningen at frakjende Bellman Forfatterskabet, hvorom der maaske af indre Grunde kunde næres nogen Tvivl — da er jeg ikke Bellmanskjender nok til derom at have nogen sikker Dom. Men i ethvert Fald maa Blyant-Anmerkningen ville sige, at Manuscriptet ikke er nogen egte Autograph. Og jeg fandt ogsaa ved Sammenligning, at Haandstilen ikke ganske lignede et Par andre bellmanske Autographer, som jeg fik see, men syntes ialfald noget mere soigneret og lidt stivere.

Der kunde da idetmindste være Mulighed for, at Manuscriptet paa det kongelige Bibliothek ikke er autentisk, men kun en af de flere Af-skrivter, der uidentivt har circuleret, og hvorefter da ogsaa en gennem mange Hænder har forvildet sig til Øvre-Thelemarken. Og under denne Forudsætning kunde det maaske ikke være altfor dristigt at formode, at der i Bibliothekets Afskrift kunde findes Feil og Unøjagtigheder.

Nu træffer det sig, at der netop paa de to anførte Steder ere Varianter i den Maade, hvorpaa jeg efter Hukommelsen stedse har sunget Sangen. Nemlig i første Vers:

Vårt lif det börjas ju med gråt, *som oftast ock* med tårar slutas.

Og i 4de Vers:

Och hjelpa *någon nödställd vän* &c.

Jeg skal være saa ærlig at tilstaae, at jeg ei tør være ganske vis paa, om der stod saa i min Fasters efterladte Bog (der desværre er bortkommen) — hvilket jeg dog troer —, eller om maaske Ordene i min Hukommelse ved uvilkaarlig Sprog- og Rimsands ere ubevidst modificerede. Med Bevidsthed har jeg ingen Forandring foretaget. Men i ethvert Fald er maaske disse Varianter til Texten ikke ganske at forkaste.

Et Par andre smaa Afvigelser skal jeg ikke omtale, da Feilen der aabenbart er paa min Hukommelses eller min Kildes Side. Dog er det kanske ikke uden Interesse, at jeg i 3die Vers første Linie stedse har sunget:

— — — — den *krypande* på ärans trappa.

Jeg meddeler i Følge hermed den Melodie, hvori Sangen blev mig foresungen. Det tør maaske være en i Sverige bekjendt gammel Melodie, men hos os synes den at være ukjendt, medens den dog har noget tilfælles med den, med hvilken Nordal Bruns bekjendte »For Norge Kjæmpers Fødeland« bliver sunget. Melodien er temmelig triviel og uden særlig musikalsk Interesse; men jeg har alligevel optegnet den saadan, som jeg har lært den af min Bedstemoder, og lader den her aftrykke til Tegn paa, at Digtet ogsaa saa at sige syngende har gjort sin Indvandring.

„Bellmans Karakter“

(Melodie efter mundtlig Tradition).

The musical score is written on five staves in 3/4 time. The melody is in G major, indicated by one sharp (F#). The lyrics are in Swedish and are aligned with the notes on the staves. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp. The melody consists of eighth and sixteenth notes, with some rests. The lyrics are: 'På lif-vets mö-do — sam-ma stråt, der mån-ga tå-rar mån-de'. The second staff continues the melody: 'gju-tas, Vårt lif det bör-jas ju med gråt, som of-tast ock med tå-rar'. The third staff: 'slu-tas. Be-stäm-da må-lef är en graf och si-sta prak-ten fy-ra'. The fourth staff: 'brä-der. Men när jag tar min van-drings-staf, gu-'. The fifth staff ends with a double bar line and repeat dots: 'tår i re-dan dö-da få-der!'.

På lif-vets mö-do — sam-ma stråt, der mån-ga tå-rar mån-de

gju-tas, Vårt lif det bör-jas ju med gråt, som of-tast ock med tå-rar

slu-tas. Be-stäm-da må-lef är en graf och si-sta prak-ten fy-ra

brä-der. Men när jag tar min van-drings-staf, gu-

tår i re-dan dö-da få-der!

Æschylus' Agamemnon

Oversat

af

P. O. Schjøtt
professor

Videnskabselskabets Skrifter. II. Historisk-filosofisk Klasse. 1896. No. 2

Udgivet for Hans A. Benneches Fond

Christiania

I Kommission hos Jacob Dybwad

A. W. Brøgers Bogtrykkeri

1896

Forord.

Æschylus' Agamemnon er blandt de os levnedes græske tragedier ustridigt den, der har krav paa den første rang, og som er den mest fuldkomne, forsaavidt som de forskellige karakteristiske momenter, der tilsammen betinger den antike græske tragedies eiendommelighed, i den mest alsidig ere komne til sin ret og med mesterhaand formede til et harmonisk, kunstnerisk hele.

Den græske tragedie har, som bekjendt, sin rod i den religiøse kultus, var oprindeligt et slags passionsdrama —, og overførtes derfra til menneskelivet og dets problemer. Men den blev sin oprindelse tro, og det er de tyngste af disse problemer, som den fortrinsvis behandler, de situationer nemlig, hvori den guddommelige styrelse i menneskelivet træder saa at sige frem i dagen, og hvori det guddommelige og det menneskelige i en for os anskuelig form mødes og brydes med hinanden. Her i Agamemnon er det saaledes arveligheden, der, idet den som en prædestineret skjæbne følger slægten og influerer den enkeltes handlemaade, ligger til grund for handlingen. Det er dette, der giver stykket dets høihed og tyngde — men der kommer et andet moment til: hele den raffinerede finhed i karaktertegningen, som Euripides senere bragte til anvendelse i sine stykker, og som gjorde ham til det antike dramas mest populære repræsentant, har Æschylus her — saa at sige — anteciperet, og anvendt paa en saadan maade, at han, om muligt, overtræffer Euripides. Vi se endvidere her hos Æschylus de optrædende personers individualitet nuanceret efter deres forskellige livsvilkaar og

stand, paa en maade, som kommer komedien nær, og dette er et moment, der ellers savnes i den antike tragedie, for hvem humor er noget ukjendt, og som minder om det moderne drama. Her er det et væsentligt moment og nødvendigt for stykkets forstaaelse. Saaledes optræder vagtmanden i prologen som en gemytlig clown og herolden som en miles gloriosus i karakteristisk modsætning til raadsherrernes fornemme værdighed. (Paa den maade maa det forstaaes, naar choret (v. 566 ff. Dind: ovs: p. 13) med fin ironi bøier sig for en irettesættelse, det har faaet af herolden, der ei forstaar dets bekymring, men mener, at den kun er gammelmandsgrættenhed).

Der er imidlertid ogsaa andre punkter i dette drama, der fortjene opmærksomhed, først og fremst den religiøse opfatning. V. 160 Dind: ovs: p. 4 omtales Zeus paa en maade, der maaske er enestaaende i den græske litteratur, og som nærmer sig det Gamle Testaments opfatning. *Ὅστις ἐστίν* — 'den som er' eller 'hvo han end er', er jo en ligefrem oversættelse af 'Jehova' eller 'Jahve' *ע*: 'den som er', hvilket ord i Exodus 3, 14 og 15 forklares: den, som er den, han er, d. v. s. den absolute Gud, der kun kan lignedes med sig selv; og netop denne forklaring er det, som i de følgende linier tilføies af Æschylus. Det skulde nærmest synes, som om digteren havde hørt om eller selv læst det hebraiske navn, hvis han, som jo ingenlunde er utænkeligt, forstod hebraisk —, men nuanceret tanken ved det tilføiede *ποτε*: 'hvo han end er' istedetfor 'den som er'. At digteren har øst af kilder, der staa den jødisk-christelige opfatning nærmere end den hedensk-græske, synes ogsaa at fremgaa af andre steder, især i de første chorsanger, t. ex. 'At Gud fører mennesket paa den rette vei', og 'belærer det igjennem lidelse' (v. 176 Dind:). Agamemnons ord v. 951 Dind:, 'Gud ser fra det fjerne med naade til den, som med mildhed bruger sin seier', har et rent ud moderne christeligt præg. Et andet sted, der minder om det Gamle Testaments udtryk, er v. 13 Dind:, hvor choret taler om 'mundbid i hærs form, der holdes frem af Troia'. Udtrykket er realistisk og sigter til, at rytteren, der vil lægge bidsel paa hesten for at tæmme den, tager mundbiddet eller bidslets jern i haanden og presser det ind imellem hestens tænder. Et lignende udtryk forekommer 2den Kong. 28 (der handler om Senacherib, der beleirer Jerusalem): 'Efterdi du raser mod mig (Herren),

og Dit bulder er kommet for mine øren, saa vil jeg lægge min krog i Din næse og mit bidsel i Dine læber og føre Dig tilbage ad den vei, som Du kom paa'.

At en monotheistisk opfatning af guddommen hyppig forekommer i den græske litteratur, er bekjendt nok, og man er ikke mere berettiget til at oversætte *ὁ Θεός* og *Θεός*, hvor det forekommer t. ex. hos Herodot og tragikerne og Pindar om det styrende guddommelige væsen, med *guden* eller *en* gud — end, hvor disse udtryk forekomme i det Nye Testamente. Med andre ord: naar Athenienserne af Hebræer eller Semiter overhoved hørte om eller i deres skrifter læste om den høieste eller eneste gud, saa var dette dem ingen fremmed forestilling, og som vidne kan bl. a. anføres ingen mindre end apostelen Paulus i hans bekjendte tale i Athen.

Og hvorledes var forholdene i Athen paa den tid, som det her gjælder? Var det vanskeligt for dem at blive bekjendt med de orientalske kulturfolks skrifter eller ideer? De behøvede jo blot at gaa udenfor sin stuedør for at træffe mænd, med hvem de kom i daglig berørelse ved forretninger og social omgang, høit dannede og praktiske mænd, der vare fuldt fortrolige med denne litteratur og disse ideer. Jeg sigter her til metøkerne, hvis tal i Athen ved denne tid anslaaes til mellem en trediedel og halvdal af borgernes tal, og som efter sagens natur maa antages hovedsagelig at have tilhørt orientens kulturfolk, specielt Phøniker og Jøder, hvilke sidste jo fra de ældste til de seneste tider i den gamle verden — ganske som nu — vare talrigt repræsenterede, snart sagt overalt, som handels- og forretningsdrivende. At de dannede Græker paa Æschylus' tid og senere skulde have været bekjendte med deres skrifter og religiøse begreber, deri kan vi ikke se noget paafaldende. Det modsatte vilde meget mere have været paafaldende.

At Semiterne i den ældste tid herskede i Mellemgrækenland, og at deres sprog taltes i Theben til byens erobring af Argiverne, i Athen, til byen — efter Herodot — helleniseredes, har jeg andetsteds behandlet og skal her blot henvise dertil. *Dem* var det, som lagde grundvolden til den græske kultur, specielt den græske religion, saaledes som den fremtræder hos de attiske forfattere, og denne grundvold blev vistnok i tidens løb overgroet indtil ukjendelighed, men ikke udslettet.

At Æschylus ogsaa forresten har havt kilder til sin raadighed, som vi ikke kjende, fremgaar af et andet sted, v. 824 Dind: (ovs: p. 17 og 18), hvor han sammenligner den argiviske hær, der tager Troia med storm, med et vilddyr — hestens unge —, der som en løve sætter over muren og knuser sin fiende med et afgjørende sprang. Man har forstaaet dette om den bekjendte træhest, der blev trukket ind i byen fuld af bevæbnede. Dette er umuligt, thi 'hestens unge' forklares ved 'det skjoldbærende folk', d. v. s. den beleirende argiviske hær. Og endvidere, at en træhest gjør et sprang, er jo, mildest talt, en smagløshed. Ogsaa 'hestens unge' for 'hesten' er et udtryk, som minder om orienten. Digteren mener naturligvis *ikke* træhesten, men nævner hesten som Argivernes hellige dyr, der billedlig sættes for det argiviske folk, som t. ex. ulven for Romerne. Men at saa var tilfældet, kjende vi ellers ikke til, men der er i og for sig intet usandsynligt deri. Achæerne vare, som jeg andetsteds har behandlet (Saml. Afh. p. 108 ff.), sandsynligvis komne fra Pontusegnene og Armenien, hvor hestens brug tidlig blev udbredt. At hesten var et helligt dyr, finde vi ogsaa spor af hos Perserne og selv hos vore forfædre.

Jeg har (v. 285 Dind:) oversat: 'Tinas' borg. Tina var Etruskernes gud, og Etrusker (Ϸ: Tyrrhener) boede, som vi ved af Thucydid, netop i nærheden af Athos. Navnet Tina er gaaet over til Grækerne i formen *Zῆνα* (med den for orientalske ord almindelige vexling af 't'- og 's'-lyd), hvilket ord Grækerne brugte som Acc. af *Ζεύς*. Hvilken betydning det har for religionshistorien, at den høieste gud hos Græker og Etrusker opfattedes som samme person, d. v. s. at Etruskernes religion var, om end ikke den eneste kilde, saa dog en af hovedkilderne til Grækernes — og vi kan tilføie til Romernes — religion, er af sig selv indlysende, og det bekræfter sig her, hvad vi ogsaa forresten ere berettigede til at slutte, nemlig at spørgsmaalet om Etruskerne er et hovedspørgsmaal i den græsk-romerske historie.

I denne sammenhæng kan ogsaa omtales, at Æschylus kjender æventyret om den kyndige læge, som vilde narre døden, men blev straffet for sin dristighed, v. 1022 ff, D: ovs: p. 22; fremdeles v. 1235 Dind: ovs: p. 29 æventyret om dødsrigets fyrstes moder (fandens oldemoder). Hvorfra har han denne kjendskab?

Som de fleste af Æschylus' dramaer frembyder 'Agamemnon' fortolkeren mange vanskeligheder, tildels paa grund af usikkerheder i teksten. For de rettelser, som jeg har fundet fornødne, og i det hele for min opfatning af de omtvistede steder vil der blive gjort rede i en fortløbende commentar, som senere vil blive udgivet.

2den oktober 1896.

P. O. Schjøtt.

Personerne ere:

En vagtmand.

Chor af raadsherrer i Argos.

Klytæmnestra.

En herold.

Agamemnon.

Kassandra.

Ægisth.

Vagtmand.

(Ligger udstrakt paa taget af kongeborgen i Argos. Det er nat).

Jeg beder guderne befri mig fra dette slid, denne vagt, der har varet aaret igjennem, og her ligger jeg paa Atridernes tag, paa armene, ligesom en hund, og kjender ud og ind de natlige stjerners forsamling, specielt de straalende magthavere, der rage frem over de andre i æthere's kreds — de stjerner, som bringe menneskene vinter og sommer, naar de gaa ned og staa op. Og nu vogter jeg paa det aftalte fakkelsignal, det lysende blus, som bringer bud fra Troia med besked om byens erobring. Thi saa lyder kvindens befaling — hendes, hvis tanke har mands kløgt, og hvis hjerte længes i kjærlighedsfuld forventning (gør en grimace).

Naar jeg da ligger paa mit urolige leie, der vædes af himmelens dug og ei besøges af drømme — ja — saa er frygt min ledsager istedetfor søvn og hindrer mig fra trygt i blund at lukke mine øine. Men naar jeg falder paa at synge eller nynne, som et middel til at forjage søvnen, ja da græder jeg og sørger over ulykken i dette hus, hvor der ei nu, som før, stelles paa bedste maade. Men gid da nu et heldigt træf vilde befri mig fra mit slid og blusset i mørket komme med lykkeligt bud.

Vær hilset du straale i natten, der varsler held, lyst som dagen, og opstilling af mange chor i Argos til tak for denne lykkelige begivenhed. Hurrah!

Jeg gaar at bringe melding med lydelig røst til Agamemnons hustru, at hun skal staa op af leiet og lade istemme i paladset jubelsange med tak for dette ildbud, hvis da virkelig Ilions by er taget, som signalet melder. Selv vil jeg være fordanser ved festen. Thi mit herskabs held vil jeg udnytte til fordel for mig, da ildsignalets bud har givet mig det store lod (danser) — — — Gid det saa maatte være mig forundt med

denne min haand at trykke min hjemvendte herres kjære haand. Forresten tier jeg. Min tunge er bundet saa fast, som om en stor oxen havde sat sin fod paa den. Selve husets vægge, om de fik maal, vilde tydeligst kunne give besked. Thi — med min fri vilje taler jeg kun for de indviede; for de ikke-indviede er jeg stum.

Chor af raadsherrer i Argos.

Det tiende aar er det nu, siden Priamos' mægtige modpart, Menelaos den drot og Agamemnon, Atreus' sønner, det mægtige herskerpar, hvis throne og scepter stammer fra Zeus, brøde op fra dette land med en flaaede af tusind argiviske skibe i ledning — under gjaldende krigssange fra det modige bryst, som gribbe, der i smerte over de røvede unger kredse over redet med vingernes taktfaste slag, og spildt er deres møie med ungerne, som de opfostrede i redet. Men — i det høie er een, der hører deres hvinende skrig — hans navn være Apollo eller Pan eller Zeus, og til straf for den uret, der er gjort mod dem, han beskytter, sender han, naar tiden er kommen, mod forbryderne sin hævnnaand.

Saaledes sender Zeus, gjæstevenskabets gud, den almægtige, Atreus' sønner mod Alexander¹ og volder for den mandkjære kvindes skyld kampe, mange og tunge, hvor knæet støttes mod sandet og spydskaftet brydes i kampens indledning, — for Danaer og Troer uden forskjel. Hvordan det nu end er: Skjæbnens vilje vil fuldbyrdes. Bagefter vil ingen hverken ved brændoffer, drikoffer eller taarer kunne forsone den nidkjære vrede over ofret, som ei var guddommen velbehageligt.

Men vi, som i vor kraftløse alder ei kunne føre vaaben og ei deltog i hæertoget, — vi holde os hjemme, støttende paa staven vor styrke, der er børnenes lig. Thi den unge livskraft, der frisk sprudler frem i brystet, er ei bedre end oldingens, og kraft er der ikke i det grønne aarsskud, men overaaringen, i den alder, da løvverket skrumper sammen, stolprer afsted krumbøiet over staven, og, ei kraftigere end et barn, vanker han om som en drøm om dagen.

(Dronningen, ledsaget af sine terner, skrider over scenen).

Men du Tyndareos' datter, vor dronning Klytæmnestra, hvad er paaferde? hvad nyt? hvad har du fornummet, hvad besked har du spurgt, siden du ved bud rundt om tænder offerbaal? Thi for alle guder, der skjærme byen, over- og underverdenens, himmelens guder og de, hvis billeder staa paa torvet, paa alles andre brænde offergaver. Rundt om stiger flammen høit mod himmelen, næret ved det flydende offer, det rene, milde, uforsfalskede, fra kongeborgens inderste forraadskammer. Sig

¹ Paris.

mig herom, hvad du formaar, og hvad din pligt tillader, og giv mig lægedom for min bekymring, der snart ængstende knuger mit sind, men snart stiger af offerflammen haabets genius op, mild — og dæmper den urolige ængstelse, — sorgen, som nager mit sind.

Strophe 1.

Jeg har myndighed til at besynge det seierrige tog af de styrende mænd — thi end er min livsalder kraftig, og inspirationen fra oven giver mig overtalelsens gave ved min sang — nemlig hvorledes Achæernes tvende herskere, de endrægtige styрere for Hellas' unge mandskab, sendes med spyd og hævnende haand af kampens varselsfugl, ørnen, fuglenes konge, der viste sig for skibenes konger — der var to, den ene, den sorte ørn, den anden, den med de hvide halefjær — nær paladset til høire paa en fremtrædende plads og fortærede en drægtig hare, opsnappet nær dens leie. Raab ak og ve, men gid *det* seire, som er til held.

Antistrophe 1.

Men da seeren, der drager omsorg for hærens vel, saa de to kampgriske, haren fortærende ørne, skønnede han, at de betød de kampkjære Atreus' sønner, krigstogets førere, og saa talte han, idet han tolkede tegnet: I tidens løb erobrer dette hærtog Priamos' by, og alle kongeborgens skatte og dertil folkets rigdomme vil skjæbnen herje med vold. Blot ikke nogen misundelse fra guderne kaster skygge over bid-slet, det mægtige i hærs form, der holdes frem for Troias mund. Thi Artemis, den rene gudinde, er medynksfuld mod dyrene, hun beskytter, og betaget af vrede mod alfaderens bevingede hunde, og hun af-skyr ørnenes maaltid. Raab etc.

Epode.

O skjønhedens gudinde, skjønt du i den grad er øm for de kraftige rovfugles ikke flyvedygtige smaa og for alle markens vilde dyrs diende unger, saa beder jeg dig dog: fuldbyrd til held varslet, som har vist sig til høire, men er ulykkespaaende ved ørnenes optræden; og jeg paa-kalder lægedommens hjælpende gud med bøn om at afværge, at Artemis bereder Danaerne langvarig modvind, som hindrer skibene, idet hun attraar en anden ofring, vanhellig, uhørt, der bringer strid i hjemmet, hvor haand lægges paa manden. Thi vreden lever skrækkelig for at aabenbare sig senere i hjemmet med svig; den glemmer ikke, men søger straf for det dræbte barn! Saa talte Kalchas til held og frelse for hæren

efter varslet for det kongelige hus, som gaves af fuglene ved togets afgang, og i overensstemmelse hermed raab etc.

Strophe 2.

Zeus, hvo han end er, *det* navn gir jeg ham, om det er ham kjært. Intet kan jeg, selv naar jeg prøver alt, ligne ved ham uden ham selv — hvis jeg fuldt ud skal fjerne fra mit sind en opgave, som er det for tung.

Antistrophe 2.

Og han, som tilforn var stor og svulmede af ubetvingeligt kampmod — end ikke hans *existens* vil kunne udfindes; og *den*, som kom efter ham, har fundet sin overmand. Men Zeus kan man med trøstig hug prise som seierherre, hvis man fuldt ud vil træffe det rette.

Strophe 3.

Han, som fører menneskene paa sandheds vei og bekræfter det gamle ord: af lidelse høstes belærelse. Istedetfor søvn drypper mindet om sorgen som vanddraaber i hjertekamret, og ydmyghed læres med tvang. Ja gudernes naade er en grusom naade — de throne høit paa kommandobrættet.

Antistrophe 3.

Og da talte den ældste af høvdingerne for de achæiske skibe, uden paa nogen maade at dadle seeren — bevæget af uheldet, der rammede dem, da den achæiske hær plagedes af modvind, som tømte dens forraad, da den laa hinsides Chalkis i Aulis' urolige vande,

Strophe 4.

Og vinde fra Strymon, plagsomme, hungerbringende, som brak for-
tøiningerne, satte skibene i drift, ødelagde fartøjerne og tougværket og gjorde tiden dobbelt lang, oprev, ved den forhaling, de voldte, Argi-
vernes kraft — og da saa seeren nævnte for fyrsterne, idet han angav Artemis, et ondt middel, værre end den onde storm, saa at Atreus' sønner stødte sine stave mod jorden og ei kunde holde sine taarer tilbage, da talte den ældste drot:

Antistrophe 4.

Tung lod er det ikke at adlyde, men ogsaa tungt er det, om jeg skal dræbe mit barn og med strømme af pigens blod farve faderens hænder ved altret. Hvilken af disse to ting er fri for ulykke? Hvor-

ledes skal jeg svigte min pligt mod flaaden og gaa glip af mine forbundne? Thi Artemis attraar, saa ytrede han, sterkt, for at berolige vindene, et offer: pigens blod.

Strophe 5.

Men da han spændte sig ind under tvangens aag, og vinden i hans sind havde vendt sig og drev ham mod det, der var ugudeligt, urent og vanhelligt, da besluttede han at vove det yderste. Thi naar menneskets sind har faaet, som en falsk mynt, syndens præg, saa forhærdes det, og *det* er lidelsernes kilde. Han besluttede da at ofre sin datter for at fremme krigen, der førtes for en kvindes skyld, og for at indvie flaadens tog.

Antistrophe 5.

Men pigens bønner og hendes paakaldelse af faderens navn brøde de kampkjære fyrster sig ikke om, heller ikke om pigens liv, og da bønnen var holdt, gav faderen offertjenerne befaling til at lægge hende som et offerdyr paa altret, omhyllet af gevandtet, med ansigtet ned, og til at kneble med magt hendes skønne mund, forat den ikke skulde udtale onde ord mod hjemmet.

Strophe 6.

Og da strømme af hendes hjerteblod faldt paa jorden, rettede hun sit blik med bøn om medynk paa hver af dem, som ofrede hende, — som et billede i et maleri, i begreb med at tale, thi ofte havde hun i sin faders hal sunget ved de velbesatte bord, og ren med jomfruelig røst og kærlig hug nedbad hun ved festens slutning velsignelsen over sin elskede faders liv.

Antistrophe 6.

Det, som skede senere, saa jeg ikke og taler heller ikke derom, men Kalchas' kunst slaar ikke feil, og retfærdighedens gud skjænker belærelse som frugt af lidelse. Det, som forestaar, vil Du faa høre, naar det er skeet. *Før* bryde Du Dig ikke derom — det er blot paa forhaand at sørge. Det kommer nok, klart som dagen ved solens opgang. Gid da ovenpaa dette held følge, saaledes som dronningen her ønsker, hun som ene — i mandens fravær — er det apiske lands nærmeste vogter. (Dronningen kommer tilbage fra sin gang rundt i staden). Jeg er kommen, Klytæmnestra, for ærbødigt at lyde Dit bud. Thi ret er det at ære fyrstens hustru, naar mandens throne staar tom. Gjerne vilde jeg høre, om Du anstiller ofringer, fordi Du har *hørt* et godt budskab, eller blot i *haab* derom. Men om Du tier, skal jeg ikke fortænke Dig deri.

Klytæmnestra.

Ja med godt bud kommer, som ordsproget siger, morgenen frem af sin moder nattens skjød. Du vil faa høre en glæde over Din forventning, thi Argiverne har indtaget Priamos' by.

Chor.

Hvad siger Du? Jeg har ikke forstaaet Dine ord, fordi jeg ikke kan tro dem.

Klytæmnestra.

At Troia er i Achæernes vold; er maaske dette tydeligt?

Chor.

Glæde betager mig og lokker taarer af mine øine.

Klytæmnestra.

Dine øine vidne, at Du har det rette sind.

Chor.

Men — har Du herfor beviset, som udelukker tvil?

Klytæmnestra.

Jeg har. Hvorledes ikke, hvis Gud ikke har forfalsket vore sandser.

Chor.

Er det da et drømmesyn, Du skjænker tiltro og bøier Dig for?

Klytæmnestra.

Ei vilde jeg danne mig nogen mening, naar sindet er sløvt af søvn.

Chor.

Er det da et flygtigt rygte, der har fremkaldt Din glade stemning.

Klytæmnestra.

Er jeg et barn, at du dømmer saa nedsættende om min forstand?

Chor.

Paa hvilken tid er da ogaa byen bleven erobret?

Klytæmnestra.

Det er, siger jeg, i løbet af den nat, som har født denne dag.

Chor.

Og hvilket bud vilde kunne opnaa en saadan fart?

Klytæmnestra.

Hephaistos, som ud fra Ida sendte sin straalende glans; og det ene signal sendte det andet afsted med ilden som postbud. Ida til Hermaions nøgne fjeld paa Lemnos, og saa tændtes paa øen et vældigt baal, hvis melding modtoges af den tredie station, Tinas borg, paa Athos. Og vagten der vægrede sig ikke ved at sende ildens bud i det fjerne, men lod flammen stige op mod ætheren, og derpaa hævede den sig i veiret, saa den kastede sit skin over havets ryg, og ilende afsted med jublende fart bragte blusset af tyrived, straalende som en gylden sol, bud til vagtposten paa bjerget Makistos. Og denne tøvede ikke og lod sig ikke hindre af sønnen fra at sende budet, for sin del, videre, og langt bort over Euripos' strømme farer baunens lys og bringer melding til vagtposten paa Messapion. Disse gjøre op baal til svar, idet de tænde en opstabet haug af graa lyng, og sende budet videre, og kraftig sætter flammen, som endnu ikke har tabt sin glans, lysende som den blanke maane, over Asopos' slette hen til Kithairons svaberg, hvor den fremkalder en ny afløsning af den budbærende ild. Nu farer lyset over søen Gorgopis, slaar ned paa bjerget Aigiplanktos og maner vagten der til ei at undlade det aftalte blus. Og de tænde et vældigt baal og sende i veiret en kraftig straalebundt, der lysende i det fjerne ogsaa var i stand til at sætte over den fremspringende pynt i den saroniske bugt, indtil den kom frem og slog ned paa høiden Arachnaion, varden ligeved byen. Og *saa* kommer ildbudet, der stammer fra blusset paa Ida, frem hid til Atridernes tag.

Disse ere reglerne for fakkelløbet, hvor den ene afløser den anden; men seire gjør den første og den sidste. Her er mit bevis, og dette er aftalen om det bud, som min mand har sendt mig fra Troia.

Chor.

Senere, o dronning, vil jeg bringe guderne min tak, men jeg ønsker at høre paany i sammenhæng denne din beretning, som vækker min beundring.

Klytæmnestra.

Achæerne har denne dag Troia i sin vold, og der lyder, tror jeg, i byen forskjelligartede skrig. Naar Du blander eddike og olje i samme kar, vil Du finde, at de skilles, og ei at de venskabelig forenes, og paa samme vis kan man høre de beseiredes og seierherrernes raab hver for

sig i deres ulige kaar. Thi hine vil Du finde henkastede over ligene af mænd og brødre, eller forældre over sine børn og jamrende sig over sine elskedes død — som slaver, paa hvis nakke aaget er lagt. Men seierherrerne, der om natten har flakket om i kampens tummel, sætte sig nu, den er forbi, hungrige til de maaltider, som byen byder dem, uden at vente noget indkvarteringstegn. Nei, som enhver hos skjæbnen trak sin lod, bo de nu i de erobrede troiske huse, fri for kulde og væde, som de, de stakler, udstode under aaben himmel, og kunne nu sove uden vagthold den udslagne nat. Og hvis de omhyggelig hædre de guder, som dyrkes i byen, de hvem det erobrede land tilhører, og deres helligdomme, muligens da seierherrerne selv ei ville falde som offer. Men blot ikke lyst betager hæren til, forledet af vindesyge, at herje, hvad de ikke skulde. Thi endnu staar tilbage at løbe banens anden halvdel, hjemveien, som skal bringe dem i sikkerhed. Og hvis hæren drager afsted skyldbetyngt i forhold til guderne, da monne de dødes hævn-aander vaagne, — om ikke andetstedsfra ulykker skulde støde til. Det er den besked, Du faar af min, kvindens mund; men gid det rette seire, saa det bliver vitterligt for alle. Denne vinding vilde jeg foretrække for mange goder.

Chor.

Du taler, o kvinde, paa mands vis, kloge ord med venlig hug. Men jeg vil, da jeg af Dig har hørt sikre beviser, berede mig til med pris at henvende mig til guderne, thi en herlig løn have vi faaet for vor møie.

Strophe 1.

O mægtige Zeus og venlige nat, som har skaffet os herlige skatte, der over Troias taarne har lagt det dækkende garn, saaat hverken ung eller gammel kunde springe over det trældommens vide net, der fanger alle i fælles fordærv. — Jeg tilbeder Zeus, gjæstevenskabets mægtige gud, der forlængst har spændt buen mod Alexander, forat skuddet ei skulde slaa ned foran maalet og ei heller over dette.

Ja de kunne tale om, at Zeus' arm har rammet dem. Der er syn for sagn. Det er gaaet dem efter hans vilje. Om nogen nægtede, at guderne fandt det umagen værdt at bryde sig om de dødelige, der traadte det helliges ynde i støvet, da er denne mand ikke from. Det har vist sig, at straf har rammet *deres* frækhed, som aandede kampmod mere end ret, de, hvis huse svulmede af rigdom i overvættes grad — og det er jo i sig selv et gode, — men rigdommen maa være uden brøde, saaat den endog kan være til held for den; som bruger den med forstand.

Thi ei findes i rigdom noget værn mod overmodet for den mand, der sparker omkuld rettens hellige alter, saa det forsvinder.

Antistrophe 1.

Den ulykkelige overtalelse øver sin magt — overilelsen, syndens fordærvelige barn, og enhver lægedom er forgjæves; skaden skjules ikke, men skinner som et ulykkesvangert lys. Synderen er som det uægte metal, der bliver sort i prøven ved at gnides mod prøvestenen. Han ligner barnet, der jager efter den flyvende fugl — og sit land bringer han en fare, der ikke kan afvendes. Ingen gud hører hans bøn, men gud fælder den, som giver sig af hermed. Saadan var Paris, der kom til Atridernes hus og skjændede den gjæstfrie arne ved at bortføre hustruen.

Strophe 2.

Sine landsmænd efterlod hun skjoldets trængsel og landsens kampe og rustninger tilsøs, og til Ilion bragte hun som medgift fordærvelse og gik saa med lette fjed igjennem porten efter at have gjort det, hun ei burde. Og seerne i paladset sukkede tungt og raabte ve over huset og kongefamilien og over Paris' brudeseng og den lystne kvindes vei. — Paa den anden side — kan man se ægtemanden taus i sin vanære, uden bebreidelse, skjönt han skjændig er forraadt. Af længsel efter hende, som er draget over havet, vil det synes, som om en anden raader i huset. De skønne statuers ynde er manden forhadet, og medens øinene lede i det tomme, er al elskovsglæde forsvundet.

Antistrophe 2.

Men i drømme vise sig skuffende billeder, der bringe stakket glæde og ende i sorg. Thi til ingen nytte — naar man *tror* at se det, man har kjær, — svinder synet for ikke senere paa lette vinger at færdes paa søvnens vei. I hjemmet ved arnen er sorg. Men der er værre ting end det; thi i det hele land er for dem, der ere dragne ud fra Hellas, sorg og sindslidelse tilhuse i hver enkelts hjem. Og den naar hjertets dyb. Thi hvem man sendte, det veed man. Men istedetfor mænd komme urner og aske til enhvers hjem.

Strophe 3.

Krigsguden, der som en vexelleer tiltusker sig liv for guldstøv og holder vægten i spydets kamp, sender fra Ilion det tunge støv, vædet med taarer, til de kjære i hjemmet og fylder de vel indpakkede urner med aske — det eneste, som er igjen af manden. Og saa beklage de

de faldne og berømme dem, den ene, fordi han var kyndig i kamp, den anden, at han faldt med ære i slaget for en fremmed kvindes skyld. Men — andet knurrer man i stilhed, og harm og nag breder sig ud mod de styrende Atrider. Andre ligge paa stedet, om muren, i grave i Iliions land som hæderskronede seierherrer. Ja, det fiendtlige land dækker sine herrer.

Antistrophe 3.

Tung er medborgeres hadefulde omtale, og den styrende betaler sin gjæld — folkets forbandelse. Mit ængstede sind venter at høre noget, mørkt som natten. Thi guderne vogte paa dem, der volde manges død. De ulykkebringende hævnnaander¹ lade i livets løb paa lykke følge ulykke og lægge mørke over den, hvis held ei er grundet paa retfærdighed, og naar man ikke er i de levendes tal, da er magten forbi. Tung er den overvættes berømmelse, thi lynet rammer tinderne. *Jeg* foretrækker lykke uden misundelse. Jeg ønsker hverken selv at være erobrer eller selv at beseires og se mit liv underlagt en andens vold.

Epode.

Hurtig ved ildens glade bud iler rygtet gennem byen, men om det er sandt, hvo veed, eller om det maaske er en skuffelse sendt fra guderne. Hvo er saa barnagtig eller sindsforvirret, at han lader sit hjerte opildne af det uventede bud, som baunen har bragt, for saa, naar rygtet slaar om, at falde sammen. For den scepterførende kvinde sømmer det sig at foregribe glæden, før visheden er der. Kvindens karakter er lettroenhed, og den griber om sig som en hurtigfarende sot, men hurtig dør ogsaa kvindesnak.

Snart skal vi faa besked om de lysende baal og ildsignalerne fra den ene post til den anden — om de medføre sandhed, eller om, paa drømmes vis, dette lykkemeldende lys har skuffet vort sind. Jeg ser en herold der komme, beskygget af olietræets gren, og det tørre støv, dynets slægtning og broder, vidner om, at han ikke uden mæle eller ved at tænde blus af veed paa bjergene vil bringe bud med røg. Nei, enten vil han bestyrke glæden ved at tale ud — nu, det modsatte være det langt fra mig at udtale. Begyndelsen er god; gid fortsættelsen blive ligesaa. Hvo der ønsker andet for denne by, han høste selv frugten af sit forkjerte sind.

Herold.

Vær hilset du min fædrenejord, Argos' land. Efter ti aars forløb komme vi idag til dig. Mange forhaabninger brast, eet haab er op-

¹ Erinyer.

fyldt. Thi aldrig troede jeg, at jeg ved min død skulde her i Argos' land faa den grav, hvorefter jeg længes. Men nu, vær hilset mit land, og Du, solens glans, og Zeus, den høieste gud, landets beskytter, og den Pythiske herre, som ei mere fra sin bue sender sine pile mod os. Nok var Du os ublid ved Skamandros. Men nu være Du atter vor frelser og lægedom, o Herre Apollo! Og alle I guder, her forsamlede, tiltaler jeg, — især min patron Hermes, heroldernes kjære skytsgud, og alle I halvguder, der sendte os ud paa toget — med bøn om, at I naadige atter ville modtage hæren — den del, som spydet har levnet. Vær hilset kongeborg, du kjære bolig og de ærværdige dommersæder og I guder i solens glans. Om nogensinde før, saa modtager med hæder, med disse Eders straalende øine, kongen, der kommer hjem efter lang tids forløb. Thi han bringer Eder ved sit komme lys i nattens mørke, Eder og alle borgere her tillige med Eder, den drot Agamemnon. Saa hilser ham da med hæder, thi, skulde jeg mene, det sømmer sig nu, da han har omstyrtet Troia med retfærdets gud — Zeus' — hakke; med den er jorden bearbejdet. Altrene ere forsvundne og gudernes helligdomme, og livets spire er slukt i det ganske land. Et saadant trældommens aag har han, den ældste af Atreus' sønner, lagt om Troias hals og kommer nu hjem som den lykkelige mand, der mest af alle nulevende dødelige fortjener hæder. Thi hverken Paris eller den by, hvortil han hørte, kan ønske sig et fuldere ulykkens maal. Han tabte nemlig processen for tyveri og rov og gik glip af sit bytte og bragte fuldstændig undergang over sit fædrenejhem tilligemed sit land. Dobbelt har Priamos' slægt bødet sin synd.

Chor.

Vi glæde os, Du Achæernes herold, over Dit komme.

Herold.

Ogsaa jeg, og vil *nu* ikke vægre mig for at modtage døden af gudernes haand.

Chor.

Har da længsel efter Din fædrenejord plaget Dig?

Herold.

Ja, saaat jeg græder af glæde.

Chor.

Viid da, at den sygdom, som plagede Eder, glæder mig.

Herold.

Hvorledes det? Forklar dette ord, at jeg kan forstaa det.

Chor.

I længedes efter dem, som til gjengjæld savnede Eder.

Herold.

Det er da Din mening, at hærens længsel efter fædrelandet deles af dette?

Chor.

Ja, i den grad, at jeg ofte har draget suk af mit hjertes dyb.

Herold.

Hvorfra er denne mørke sorg kommen over Dit sind?

Chor.

Forlængst er for mig taushed en lægedom mod fare.

Herold.

Hvorledes, var der da nogen, Du frygtede i fyrstens fravær?

Chor.

Ja, i den grad, at jeg nu, for at bruge Dine ord, med glæde vil dø.

Herold.

Ja heldigt er det gaaet og forresten — i en lang tids forløb kan man med føie sige, at noget er godt, andet gjenstand for beklagelse. Hvo kan i den lange levetid være sorgfri i alt? Om jeg nu skulde nævne vore strabadser og plagsomme bivouaker, sjelden anledning til at lægge i land og da med daarligt natteleie uden tilstrækkelige klæder — det blev vidtløftigt nok. Og tillands var der værre plage. Thi vore nattekvarterer var lige ved fiendens mure; og fra himmelen og den fugtige jord kom dug som regn — en stadig ødelæggelse for vore klæder, der gjorde vort udseende forvildet som dyrs. Og jeg kunde tale om kulde om vintren, saa fuglene faldt døde til jorden — utaaelig, som snevinden fra Idabjerget bragte — eller varmen om somren, naar havet laa blikstille, bedøvet i middagens søvn. Men — hvi skal vi sørge over dette? Lidelsen er over, ja den er over for de døde i den grad, at de ikke engang tænke paa atter at drage et suk derfor, og hvorfor skal vi med tal regne efter dem, hvis liv er spildt, eller skal den, som lever, mindes

ulykken, saa sorgen vækkes paany? Nei, ulykken, som er over, siger jeg et farvel for stedse. For os, som er tilbage af den argiviske hær, er det vindingen, som gjælder; lidelsen veier ikke op derimod. Frit kan vi saaledes prale, hævende vort blik mod solens glans, idet berømmelsens vinger bære os over land og hav: Argivernes hærtog har omsider erobret Troia og til gudernes pris naglet i Hellas' haller disse fienders fratagne vaaben som seiersminde for kommende tider. Naar I høre dette, maa I prise hæren og feltherrerne, og Zeus' naade maa I hædre, den som har udrettet dette. Du har hørt alt.

Chor.

Du har ret, jeg tilstaar det. Thi altid er hos de gamle viljen til at lade sig belære ung. Men rimeligt er, at dette mest interesserer Klytæmnestra og kongehuset, og at jeg faar min del i goderne med dem.

Klytæmnestra.

Forlængst udbrød jeg i jubel af fryd, da det første natlige ildsignal kom med bud om seier og Ilions ødelæggelse. Og der var en, som irettesatte mig og sagde: Lader Du Dig ved ildsignaler overtale til at tro, at Troia nu er indtaget? Det passer ganske med kvindens karakter at være sangvinsk. Efter saadan tale at dømme syntes jeg at være ført paa vildspor, men ikke destomindre bragte jeg guderne ofre, og kvinde-sang tonede paa forskellige steder i byen med jubel og tak, idet de i gudernes helligdomme nærrede offerets duftende flamme. Og nu, hvorfor skal jeg for dig bruge de mange ord? Du vil af drotten selv faa høre den hele sag. Jeg vil ile med paa bedste maade at modtage min værdige gemal ved hans hjemkomst. Hvilken kjærere dag kan oprinde for en hustru, end naar hun kan aabne porten for sin mand, som gud har frelst fra krigens farer? Bring det bud tilbage til min ægtefælle, at han kommer saa hurtigt som muligt, modtaget af byens kjærlighed; og sin hustru i hjemmet finde han tro, saadan mener jeg, som han forlod hende, husets vogterinde, — tro som en hund, venlig mod ham, fiendtlig mod de ildesindede og forresten uforandret i alt, uden at noget segl er brudt i den lange tid. Og ei kjender jeg nogen elskovsfryd eller dadlende ry i forhold til nogen anden mand mere end den kunst at hærde metal. Dette er en ros fuld af sandhed, som det vel sømmer sig for mig som en ædelbaaren kvinde at udtale. (Hun gaar).

Chor.

Saa lød hendes tale — nu veed Du besked, og de smukke ord ledsagede hun med tydelig forklaring . . . Men sig Du mig, herold: jeg spør nemlig om Menalaos, om *han* er paa hjemveien og i behold vil vende hjem med Eder — han den afholdte fyrste i dette land.

Herold.

Ei gaar det an at bringe et *usandt* godt bud, der er til varig nytte for ens venner.

Chor.

Saa se til i Din tale at ramme det sande tilligemed det behagelige. Thi skilles disse to, lader det sig ikke dølge.

Herold.

Manden er forsvunden fra den achæiske hær, han selv og hans skib. Dette er sandhed.

Chor.

Skede det aabenlyst ved udfærden fra Ilion, eller har en storm, der overfaldt Eder alle, revet ham bort fra flaaden.

Herold.

Du har rammet maalet som en dygtig bueskytte, og en vidtløftig ulykke har Du kort betegnet.

Chor.

Gik rygtet, at han levede eller var død, blandt de øvrige deltagere i færden?

Herold.

Ingen veed det, saa han sikkert kan give besked — uden solen, der nærer jordens liv.

Chor.

Hvorledes gik det da til, — efter hvad Du har at fortælle — at storm overfaldt flaaden, og at han ved de himmelske magters vrede fandt sin død?

Herold.

Glædens dag sømmer det sig ei at skjæmme med sorgens bud; det forbyder den ærbødighed, vi skylde guderne. Men naar en budbærer med mørkt aasyn bringer melding til hjemmet om onde lidelser ved hærens undergang, da er dette for landet een ulykke — en tilskikkelse, der rammer folket, men for de mange hjem et offer af mange mænd ved den

dobbelte svøbe, som Ares svinger — ødelæggelsens tveæggede sværd, det blodige tvespand. Og fuld til randen af saadanne ulykker vil den hymne være, som vi herom maa synge til hævnens aandens pris. — Men naar jeg kommer med godt budskab om frelse og seier til fædrelandet, der glæder sig over sit held, hvorledes skal jeg da blande godt med ondt ved at berette om stormen, der traf Achæerne ved gudernes vrede. Thi *de* magter sammensvore sig, som før vare dødelige fiender — ild og hav, og *de* viste sit forbund ved at ødelægge Achæernes ulykkelige flaaede — om natten, og ulykken kom i skikkelse af et oprørt hav. Thi skibene stødtes mod hinanden af thrakiske vinde, og, stangede med magt af den orkanagtige storm og den krappe sø, der piskedes af regnen, forsvandt *de* i dybet, hvirvlede rundt af den onde hyrde. Og da saa solens skive steg blank op paa himmelen, saa vi det Ægæiske hav blomsterstrøet med lig af achæiske mænd og vragestumper af skibe. Men vi og vort skib, hvis skrog var uskadt, blev ved list eller forbøn frelst af en eller anden gud — thi menneskelig magt kunde her ikke hjælpe — en gud, der tog roret i sin haand. Og skjæbnen satte sig som vor frelser paa kommandobrættet, saa vi hverken paa ankerpladsen led af søgangen eller drev i land paa den klippefulde kyst. Og da vi saa havde undgaaet havdybets farer og i den solblanke dag atter fattede tillid til skjæbnen, opsteg en ny bekymring i vort sind, da hæren var i nød og ilde medfaret. Og nu, hvis nogen af *de* andre er i live, saa omtale *de* os som døde — naturligvis — og vi mene det samme om dem. Vi faar ønske det bedste, først og fremst, at Menelaos kommer hjem. Og hvis en eller anden af solens speidende straaler ser ham frisk og i live ved Zeus' raad — han, der endnu ikke vil ganske tilintetgjøre ætten, saa er der haab om, at han atter vil vende tilbage. Her har Du — det kan Du være vis paa — hørt sandheden.

Chor.

Strophe 1.

Hvo var det, der gav Helena et saa fuldt ud træffende navn. Var det en, som vi ikke se, der kjender skjæbnens veje og gjør navnet til sandhed. Sværdbruden, stridsbruden: Helena, thi Hels bud, stemmende med sit navn, bragte hun flaaen, sin mand, sit folk og drog saa fra brudegemakket med de fintvævede portiører, drevet af Zefyrens mægtige pust, og jægere talrige, skjoldbevæbnede efter hende i skibets sporløse vei — og landede ved Simois' løvrige strande for at vække blodig strid.

Antistrophe 1.

Men Ilion fik i sandhed en svigerdatter — til svig og sorg — ved gudernes hævnende vrede, som, da tiden kom, straffede den krænkelser, der var tilføjet gjæstevenskabet og dets beskytter, Zeus, paa dem, der altfor meget ærede bryllupsfesten og den festsang, som det tilfaldt Priamos' hof at afsynge. Men Priamos' gamle by har lært en anden sang og jamrer nu i sorgens og klagens toner, idet den kalder Paris ulykkesbrudgommen, nu den har seet borgernes blod udgydt til intet gavn.

Strophe 2.

Det hændte sig, at en mand opfostrede en løveunge i huset sammen med sine børn, en diende unge, ganske spæd. Tam var den, kjær for børnene og afgjort af de ældre. Ofte laa den i armene — son: et spædt barn, slikkende blid haanden og logrende for at stille sin hunger.

Antistrophe 2.

Men da tiden gik, viste den arten, den havde arvet fra sine forældre. Thi for at vise fosterforældrene tak gjorde den ulykke ved at dræbe kvæget og skaffede sig mad, som man ikke bød den. Fuldt blev huset af blod — en ubodelig skade for husets folk, en ødelæggelse fuld af drab. En ulykkens offerpræst var af Gud anbragt i huset.

Strophe 3.

Saaledes monne jeg sige, at der kom til Ilions by — som en tanke af havblikkets ro, rigdommens milde glans, øiets smægtende blik, elskovens, hjertet fortryllende, charme. Men saa slog hun om og gjorde bryllupets ende bitter og kom som en ulykke i hjemmet, en ulykke i folket, til Priamos' slægt, sendt af Zeus, gjæstevenskabets gud, en hæвнаand til kvindernes graad.

Antistrophe 3.

Fra fordums tid lever blandt menneskene det gamle ord, at mands lykke, der naar en svimlende høide, yngler og ei dør børnløs, og at af den enkeltes held for slægten spirer en navnløs jammer. *Min* mening er forskjellig fra andres. Thi den onde daad føder efter sig flere, der bærer slægtens præg. Men det retfærdige hus har en god skjæbne og brave børn.

Strophe 4.

En gammel synd pleier at føde en ny i de onde dage, før eller senere, naar tiden er moden til, at den aabenbares — det er mørkets

aand, den som ei kan betvinges, ei bekjæmpes, den vanhellige — forhærdelsen, der volder brøde i hjemmet og ligner sine forældre.

Antistrophe 4.

Men retfærd lyser i rum, sværtede af røg, og hædrer den frommes liv. Men de guldbelagte gemakker, hvor smuds klæber ved hænderne, forlader den med bortvendte øine og søger rene boliger uden at bryde sig om rigdommens magt, naar den har ærens falske stempel. Og den fører alt mod dets maal.

(Agamemnon kommer ind paa scenen siddende paa en vogn. Ved siden af ham
Kassandra).

Velan da konge, Troias erobrер, Atreus' ætling, hvorledes skal jeg tiltale Dig, hvorledes hædre Dig uden at over- eller underskride hyldningens maal? Mange mennesker dyrke skinnet og sætte retten tilside. At sørge med den ulykkelige, dertil er enhver beredt — uden at føle nogen sorg i sit indre, og de glæde sig med den glade med smilende miner, idet de gjør vold paa sit ansigt; men den, der forstaar at bedømme sine omgivelser, tager ikke fejl af *den* mands ansigt, som, tilsyneladende ud af et velvilligt sind, logrer med forstilt venskab.

Men Du var mig, dengang da Du drog med hæren i ledning for Helenas skyld, det vil jeg Dig ikke fordølge, i høi grad usympathisk, og ei syntes Du mig at styre Dit sind i de rette spor, da Du nærede Dit egensindige mod med mænds liv, som Du førte i døden. Men nu er Du, ei fra overfladen af min sjæl, nei fra hjertets dyb mig kjær, da Du vel har tilendebragt kampen. Og Du vil med tid og stunder ved at spørge Dig fore faa vide, hvem af borgerne der paa ret, og hvem paa utilbørlig viis har røgtet statens tarv.

Agamemnon.

Først og fremst sømmer det sig, at jeg hilser Argos og landets guder, de som i forening med *mig* ere aarsag i vor hjemkomst og den straffedom, jeg har fuldbyrdet over Priamos' by. Thi retsforhandlingen — Ilions fald og indbyggernes død — førtes, ei med ord, for gudernes domstol, og de lagde enstemmig sine vota i domfældelsens blodige urne — til den anden gik haabet: den blev tom. Ved røg betegnes endnu den tagne by. Brødens offerflammer leve, og asken, som dør med den, udsender rigdommens fede damp. Herfor sømmer det sig at yde guderne en ordrig tak. Thi med mægtige forskansninger indsluttede vi byen, og for kvindens skyld blev staden jævnet med jorden af det argiviske rovdyr, hestens barn, der gjorde sit sprang ved pleia-

dernes nedgang. Og den satte over muren som en rovgrisk løve og slukkede sin tørst i tyrannernes blod.

Disse indledningsord har jeg henvendt til guderne. Men hvad Du talte om Dit eget sindelag, har jeg hørt og lagt mig paa sinde. Jeg billiger det og slutter mig dertil. Kun faa mænd er *det* medfødt uden misundelse at hædre en ven i medgang. Thi avinds gift sidder i hjertet og fordobler byrden for den, som har denne sygdom: haade plages han af sine egne lidelser, og han sukker, naar han seer en andens lykke. Fuldt ud kan jeg bedømme folks væsen og ord, sjælens speil — og jeg kan af erfaring sige, at selv de, der syntes i høi grad venligsindede, vare som en skygges tomme billede. Alene Odysseus, der ei med sin vilje deltog i toget, var, da han havde spændt sig for vognen, en beredvillig kamerat. Jeg siger dette om ham — han være nu død eller levende. Men det andet, der angaar staten og guderne, skulle vi forhandle med folket i offentlig forsamling og drage omsorg for, at det, som er vel, kan vedblive at være saa, men hvor der trænges lægende midler, ville vi ved operationer med ild eller kniv med velvillig hug, søge at fjerne sygdommens onde. Men nu vil jeg gaa ind under paladsets tag til hjemmets arne og først bringe min hilsen til guderne, som har sendt mig ud paa toget og atter ført mig hjem. Men gid seiren, da den nu engang har fulgt mig, ogsaa maa blive mig tro!

Klytæmnestra.

Medborgere — I Argivernes ypperste, som her ere forsamlede. Ei vil jeg skamme mig overfor Eder at udtale min ømme kjærlighed til min mand. Thi den blufærdige undseelse svinder hos menneskene i tidens løb. Jeg taler ikke ud af andres erfaring, men vil nævne mit eget plagsomme liv i al den tid, som *han* var for Ilions mure. For det første er det en ulidelig plage for en kvinde at sidde forladt i huset uden mandlig beskyttelse og høre paa mange rygter, som opripper hendes savn. Og saa kommer *en* med *en* fortælling og en anden med en ny, endnu værre end den første — fyldende huset med snak. Og hvis min mand her havde faaet saa mange saar, som rygtet, der som en strøm lededes mod huset, fortalte, ja da havde han været mere fuld af huller end et fiskegarn. Og hvis han var død — som mange rygter fortalte — saa vilde han som en anden Geryones¹, uhyret med tre legemer, kunnet rose sig her paa jorden — hans skjæbne hinsides taler jeg ikke om — af ofte i tredobbelt skikkelse at have hyllet sig i jordens

¹ Er bekjendt fra sagnet om Herakles.

dækkende gevandt — en gang for hvert af hans tre liv. Betagen af saadanne rygter, der bragte min sorg til at blusse op, lagde jeg mangfoldige gange strikken, jeg havde fæstet i taget, om min hals, men blev af andre udrevet af døden. Heraf kommer det ogsaa, at barnet — underpantet paa din og min kjærlighed — Orestes, ei, som han skulde, er her tilstede — men undre Dig ikke derover. Han opfostres nemlig af vor ven og forbundsfælle, Phokierkongen Strophios, der forestillede mig den dobbelte fare, nemlig den, Du var udsat for ved Troia, og den — om den demokratiske lovløshed skulde omstyrte senatet. — Det ligger jo i menneskenes natur at give den faldne et yderligere eftertrykkeligt spark. Denne forklaring fra min side medfører ingen svig. Hos mig er jo forlængst taarernes stride strømme udtørrede. Ei findes der en draabe igjen. Mine søvnløse øine ere betændte af graad over lamperne, der skulde lyse for Dit komme og aldrig tændtes. Og i drømme vækkedes jeg af myggen, der summede paa hvinende vinger, og saa Dig omgivet af flere ulykker end tiden, hvori jeg sov, kunde rumme. Men nu efter alle disse lidelser, da mit sinds sorger ere slukte, — og sødt er det at have overstaaet alle trængsler — nu vil jeg sige, at denne min mand er som en hund, kvægets vogter, et stag, skibets frelse, en grundfæstet søile, der bærer det høie tag, en énbaaren søn for faderen, som land, der mod forventning kommer søfarende i sigte, som en straalende dag, der op-rinder efter stormen — som et kildevæld for den tørstige veifarende.

Dette er den hilsen, hvormed jeg hædrer ham, og ei vække den de himmelske magters misundelse, thi meget ondt i den svundne tid have vi gaaet igjennem. Men nu, du mit hjertes elskede, stige Du ud af denne vogn, uden at træde paa jorden med Din fod, den som Du, o drot, satte paa Troias nakke. — Terner, hvi tøve I? I, hvem det hverv er overdraget at dække veibanen med tæpper. Lad strax jorden, hvor han skal gaa, blive dækket med purpur, forat retfærd kan føre ham mod forventning til hans palads. Og det øvrige skal vor altid vaagne omsorg med gudernes hjælp ordne efter rettens krav og efter skjæbnens bestemmelse.

Agamemnon.

Ledas ætling, Du mit hus's bevogterinde, Din tale stemmer med min fravær fra hjemmet: den var nemlig meget lang. Men Du bør rose mig med maade. En *saadan* hæder bør komme fra andre. Og forresten — smigre mig ikke paa kvindevis og ikke efter barbarens skik, der krybende paa jorden bringer sin hilsen med fortrukken mund. Heller ikke maa Du, ved at dække min vei med tæpper, vække de

himmelske magters misundelse — guderne er det, hvem en saadan hæder tilkommer. Men for mig, en dødelig, at sætte min fod paa den farvede pragt er ingenlunde uden frygt. Du skal, siger jeg, hædre mig som en mand og ikke som en gud. Selv uden fodtæpper og farvet stads raaber mit ry mod himmelen. Ikke at have et hovmodigt sind er guds største gave. *Den* maa man prise lykkelig, som ender sit liv omgivet af lykke og sympathi. Om dette fuldt ud kunde blive min lod, er jeg uden frygt.

Klytæmnestra.

Og dog — tal ikke i dette punkt imod min vilje.

Agamemnon.

Min vilje skal Du ikke, derpaa kan Du være vis, vende til det, som er ondt.

Klytæmnestra.

Ønskede Du ikke i farens stund at kunne gjøre dette saa?

Agamemnon.

Saasandt som nogen, forudsaa jeg med sikkerhed denne udgang.

Klytæmnestra.

Hvad tror Du, Priamos vilde have gjort, om han havde udrettet dette?

Agamemnon.

Han havde ganske vist sat sin fod paa purpurfarvede tæpper.

Klytæmnestra.

Saa tag ikke Du nu Dig nær af menneskenes dadel.

Agamemnon.

Og dog har den offentlige mening en stor magt.

Klytæmnestra.

Den, som ikke misundes, beundres ei.

Agamemnon.

At strides med kvinder vil ingen tragte efter.

Klytæmnestra.

For den lykkelige seierherre sømmer det sig jo ogsaa at lade sig beseire.

Agamemnon.

Sætter Du da megen pris paa at vinde seier i denne strid?

Klytæmnestra.

Gjør, som jeg vil, og overgiv med fri vilje *Din* magt i mine hænder.

Agamemnon.

Siden Du da vil, saa tag en af Jer væk skoene, fodens trælende hylle, og blot ikke, naar jeg træder paa gudernes purpur, et misundeligt blik fra det fjerne maa træffe mig. Thi saare blues jeg over at ødelægge mit bohav og skjæmme med min fod dets rigdom og gevandter købte for sølv.

Dog, nok herom. Hvad den fremmede kvinde her angaar, saa modtage Du hende med blidhed. Gud ser fra det fjerne med naade til den, der skaansomt bruger sin magt. Thi frivillig finder ingen sig i trældommens aag. Men hun, min ledsagerinde, er en gave fra hæren, udtaget som det ypperste af det store bytte. Og nu, siden jeg har underkastet mig Din vilje og lyder Dig i dette punkt: saa gaar jeg da ind under paladsets tag, trædende paa purpur.

Klytæmnestra.

Der *er* et verdenshav. Hvo kan slukke vel dets liv? Det nærer i mængde purpursnekkens kostelige saft, som altid fornyes og farver gevandter. — Vort hus har, o herre, forraad heraf, og fattigdom kjender det ikke. Mange klæder skulde jeg have lovet at kunne træde i støvet, om det var bleven mig sagt af et orakel, da jeg søgte en priis for dit liv. Thi roden levede og strakte sin bladrigge stamme over huset til værn mod hundestjernens glød. Og naar Du kommer hjem til husets arne, betyder det varme om vintren, og naar Zeus af den sure druekart laver viin — da bliver der en behagelig kjølighed i huset, naar den rette ægte-
mand teer sig i sit hjem. (Afsides). Zeus, Zeus, fuldbyrdsens gud, opfyld min bøn, og selv sørg Du for det, som Du staar i begreb med at udføre.

(Gaar sammen med Agamemnon ind i paladset. Cassandra bliver tilbage, siddende paa vognen).

Chor.

Strophe 1.

Hvorfor svæver uafsladelig disse skrækkesyner for mit anelsesfulde hjerte, og min sang varsler ulykke, uden opfordring og uden løn. Ei

kan den fjerne dem fra sig som utydelige drømme og bringe tillidsfuld tryghed til at indtage høisædet i min sjæl. — Og dog er det længe, siden landtouget fæstedes og skibene ældedes ved stranden, da hæren paa flaaden drog mod Ilion.

Antistrophe 1.

Jeg fornemmer med mine øine hjemkomsten: jeg ser den *selv*. Og dog synger sjælen i mit indre af egen drift, uden accompagnement, hævgudindens mørke sang og har ikke *fuldt ud* det freidige haab. Min anelse tager ikke fejl, naar hjertet slaar med profetisk banken i mit sanddru bryst. Men jeg ønsker, at denne min frygt maa blive til løgn og ei gaa i opfyldelse.

Strophe 2.

I høi grad er den svulmende sundheds ende utryg; sygdom, dens nære nabo, bringer den til fald, og mands lykke, der farer for fulde seil, støder paa blinde skjær. Og hvis han da i tide, med beregnet forsigtighed, ofrer og kaster overbord endel af sine rigdomme, saa gaar ikke hele huset tilgrunde, overvældet af ulykken, og ikke synker skibet. En rundelig gave, der ydes af et gudfrygtigt sind med begge hænder af aarets grøde, frelser fra armod og sorg.

Antistrophe 2.

Men naar det sorte blod af den dræbte mand engang er faldt paa jorden, hvo vilde da med trylleformularer kunne kalde det tilbage? Blev ikke selv den kløgtige læge, der vilde kalde den døde tillive, hindret af Zeus — til sin egen ulykke? Og hvis ikke skjæbnen af guderne var bestemt og hindrede enhver indgriben fra at udrette noget, vilde mit hjerte tvinge min tunge til at udtale dette høit. Men nu knurrer det i stilhed, sørgende og uden haab om at kunne udføre noget til gavn, medens mit indre brænder.

Klytæmnestra (træder ud af paladset).

Ind med Dig ogsaa Du! Jeg taler til Dig, Kassandra. Da Zeus i sin naade har bestemt, at Du i dette hus skal deltage i offerceremonierne, idet Du sammen med de mange trælle tager plads ved husets hellige alter, saa stig ud af denne vogn, — og vær kun ikke storagtig. Selv Alkmenes søn, siger man jo, blev solgt som træl og maatte nøie sig med slavekost. Og hvis nu nød tildeler en denne lod, maa man takke til at faa et herskab med gammel rigdom. De, som uventet ere komne til vel-

stand, ere grumme mod sine tjenere i alt og nøieregnende. Du faar af os, hvad skik er.

Chor.

Det er til Dig, hun nu har talt ord, Du ikke kan tage feil af. Skjæbnen har fanget Dig i sine garn, og Du monne adlyde — hvis Du overhovedet gjør det. Muligens gjør Du det ikke.

Klytæmnestra.

Ja, hvis hun ikke som en svale kvidrer et ukjendt barbarisk maal, vil hun maaske gaa i sig selv og lyde mine ord.

Chor.

Følg, som hun siger. Det er det bedste under de nuværende omstændigheder. Lyd hendes ord og forlad Dit sæde paa vognen.

Klytæmnestra.

Ikke har jeg tid til at staa her og vente ved døren. Thi foran alteret i husets midtpunkt staa allerede faarene beredt til offer, saasom vi aldrig haabede at opleve denne glæde. Og Du, hvis Du vil gjøre noget af dette, saa nøl ikke. Men hvis Du som fremmed for vort sprog ei forstaar, hvad jeg siger, saa giv istedetfor ord et tegn med Din barbariske haand.

Chor.

Den fremmede kvinde trænger, synes det, en tolk, som kan tale tydeligt (d. v. s. pisken); hendes væsen er som det nyfangede dyrs.

Klytæmnestra.

Tilvisse er hun fra sig selv og lyder et trodsigt sind, hun som kommer fra en nys erobret by og ei forstaar at taale bidslet, før det blodige skum presses frem af hendes mund. Ei vil jeg, til spot for hende, spille flere ord. (Gaar).

Chor.

Jeg har medynk med hende og vil ikke vredes. Gaa, ulykkelige kvinde, forlad denne vogn, find Dig i det uundgaaelige, og bær det uvante aag!

Kassandra.

O jammer, o ve! Apollon, Apollon!

Chor.

Hvi jamrer Du slig om Apollo? Ei er han den rette at henvende sig til i jammer.

Kassandra.

O jammer, o ve! Apollon, Apollon!

Chor.

Atter kalder hun med sine ildevarslende ord paa den gud, hvis sag det ei er at være tilstede ved sorg.

Kassandra.

Apollon, Apollon, som staar der ved paladsets dør — *min* Apollon! ¹ thi Du har, og uden møie, dræbt mig — for anden gang.

Chor.

Det synes, som om hun vil spaa om sine egne sorger. Guddoms-
gnisten lever selv i trækvindens sjæl.

Kassandra.

Apollon, Apollon, som staar ved paladsets dør — *min* Apollon! Hvorhen har Du dog ført mig, til hvilket hus?

Chor.

Til Atridernes; hvis Du ikke skjønner det, saa fortæller jeg Dig det, og det skal Du ikke sige er løgn.

Kassandra.

Et gudforladt hus er det, der veed besked om megen synd — selvmord, død ved strikken — hvor manden myrdes og jorden stænkes med blod.

Chor.

Den fremmede kvinde har, synes det, spornæse, som en hund. Hun veirer blod.

Kassandra.

Ja — *der* er mine beviser. Se, se der, børnene, som græder over, at de slagtes og deres kjød koges og spises af deres egen fader.

¹ c: banemand.

Chor.

Vi har vistnok hørt og vidste, at Du havde seergave, men profeter trænge vi overhovedet ikke til.

Kassandra.

O ve, hvad er det! Hvad pønser hun da paa? Hvad er det for en ny ulykke, hun pønser paa i dette hus, uhørt, overvældende for dets venner, ubodelig — og hjælp er langt borte?

Chor.

Disse spaadomme forstaar jeg ikke. Men de andre kjender jeg, thi hele byen taler jo om dem.

Kassandra.

Ulyksalige kvinde! dette vil Du altsaa fuldbringe. Din egen mand vil Du tvætte i bad og — hvorledes skal jeg sige det, som følger? Thi hurtig vil det komme. Hun strækker den ene haand frem foran den anden.

Chor.

Det forstaar jeg endnu ikke. Tidligere talte hun i gaader, men disse spaadomme ere fuldkommen uforstaaelige.

Kassandra.

O nei, nei . . . , hvad er det, som her kommer tilsyne, er det et dødens garn? Det er et jagtnet. Hustruen er det, som volder mordet. Lad tvedragtens onde aand, som truende forfølger huset, juble over det offer, der sættes frem for den.

Chor.

Hvilken hæвнаand byder hun hæve sin røst i dette hus? Hendes tale glæder mig ikke. Blodet løber til hjertet, purpurrødt som draaben, der af det dræbende saar flyder ud med det sluknende livs lys, og ulykken kommer fort.

Kassandra.

O ho! se der — hold tyren borte fra koen. Hun fanger ham i et gevandt — et redskab med sorte horn¹ — og støder til — saa falder

¹ Hun mener kjortelen med igjensyede ærmer, hvori hun fanger Agamemnon.

han i en vandfyldt kum. Det er det snigmorderske badekar, hvis bestemmelse jeg nu omtaler.

Chor.

Ei vil jeg rose mig af nogen særegen evne til at tyde orakler, men dette, synes jeg, tager sig ud som noget ondt. Hvilket orakel bringer overhovedet menneskene besked om noget godt? Ved ulykker er det, at seernes ordrige kunst bringe skræmsler til menneskenes kundskab.

Kassandra.

Og saa klager jeg over *min* ulykke, thi maalet fylder jeg med min egen lidelse. Hvorhen har Du bragt mig, stakkel, uden til døden med ham? Naturligvis.

Chor.

Vanvittig er Du, begeistret af guden, og Du synger om Dig selv en ulykkessang, som den lysfarvede, utrættelige sanger, nattergalen, der klagende raaber over Itys, Itys, og sorgfuld jamrer over sit livs ulykker.

Kassandra.

Ja, mindes kan vi den sangrige nattergals lod. Thi hende gav guderne en fugls skikkelse og et lykkeligt liv uden graad. Men mig venter døden for det tveæggede sværd.

Chor.

Hvorfra har Du inspirationens fremvældende smerteraab — uden grund? Skrækkens varsel med uheldsvanger lyd præger Du i toner og høitlydende sang. Hvorfra har Du spaadommens udstukne bane med de onde ord?

Kassandra.

Ve over Paris' bryllup, som bragte hans venner døden — ve over Skamandros, hvis vande vi drak i mit hjem. Dengang opfostredes jeg, stakkel, ved Din bred; nu lader det til, at jeg snart skal synges min profetiske sang ved taarernes flod og Acherons vande.

Chor.

Hvorfor Du har udtalt dette kun altfor tydelige ord, kan skjønnes selv af et nyfødt barn. Jeg er truffet ved det blodige bid af Din sorgfulde klagesang over din smertelige skjæbne — et under for mig at høre.

Kassandra.

Ve over ulykken, der traf min fædrenestad, som ganske gik til grunde. Ve over min faders rige offer af kvæget fra græsgangene til byens held. Ingen lægedom bragte de til at afværge fra staden den ulykke, som har rammet den, og *jeg* skal snart paa jorden udgyde livets varme strøm.

Chor.

Disse dine ord svare til de forrige. Og en eller anden ond aand har med uimodstaaelig magt besat Dig og driver Dig til at synge Din klagende dødssang. Hvad enden blir — veed jeg ikke.

Kassandra.

Saa skal da spaadommen ei længer titte frem af sløret som en nygift brud. Nei mægtig som morgenvinden mod solens opgang skal den bruse frem og straalende i solens glans skylle den ene ulykke større end den anden mod stranden. Jeg skal da belære Dig — ikke længere i gaader. Og I ere mine vidner, at jeg nøie paa sporet har fulgt de gamle ulykkes løb. Thi i dette hus sidder et chor af dæmoner, som ei viger derfra — samstemmige, men ei i harmoni — thi ond er deres sang. Og den jublende skare har, for at styrke end mere sit mod, drukket menneskeblod og lader sig ikke jage paa dør; de er hævnnaanderne i slægten. Og de synge en sang — der de sidde paa taget — om den første synd i ætten, og *saa* forbande de broderens bolerske færd, der bragte ulykke over ægteskabs-skjænderen. Har jeg skudt feil eller truffet, som en bueskytter, maalet? Er jeg en løgnprofetinde, en betlerske med løse ord — saa vidn med éd, at det er efter *andres* fortælling, jeg kjender dette hus' gamle synd.

Chor.

Og hvorledes skulde éd kunne læge ulykken, der sidder fast i slægten? Men jeg undrer mig over, at Du, opfostret hinsides havet i et land med fremmed maal, kan ramme sandheden, som om Du havde været tilstede.

Kassandra.

Apollo, profetiens gud, satte mig til dette hverv.

Chor.

Var han, skjønt gud, drevet af kjærlighed?

Kassandra.

Tidligere vilde undseelse hindret mig fra at omtale dette.

Chor.

Ja lykke og stolthed følges gjerne ad.

Kassandra.

Han brødes med mig — fuld af lidenskabelig kærlighed.

Chor.

Bleve I da ogsaa forenede i elskov?

Kassandra.

Jeg gav mit samtykke — men skuffede saa Loxias.

Chor.

Var Du da allerede grebet af inspirationens seerevne?

Kassandra.

Jeg forudsagde allerede mine medborgere deres skjæbne i alt.

Chor.

Hvorledes undgik Du da at straffes ved Loxias' vrede.

Kassandra.

Jeg fik ingen til at tro mig, da jeg saa havde forset mig.

Chor.

Os ialfald synes Dine spaadomme troværdige.

Kassandra.

O ve, o nei — *der* er ondet. Atter river inspirationens smertefulde magt mig med sig og ængster mig med ulykkevarslende visioner. See I — der paa taget sidde smaa — lig drømmesyn. Børn, døde som for slægtninges haand, teer sig der, med hænderne fulde af kjød af eget legeme og indvoldene med hjerte og lunge, en trist byrde, som deres egen fader spiste. Og derfor pønses paa hævn af en løve, en feig en, der hjemme i huset strækker sig i ægtesengen, hævn imod den hjemvendende husherre — min herre, o ve. — Thi jeg maa bære

trældommens aag. Skibenes anfører og Ilions erobrere veed ikke, hvilke ulykker dette kvindelige uhyre, denne hund, der slikkende haanden og kjælent læggende paa ørene smyger sig ind som en svigefuld ulykkens dæmon — vil volde ved skjæbnens ugunst. Saa stor er djærvheden: hustruen er mandens morder. Hvad ord skal jeg finde for dette ækle udyr? En øgle eller en Skylla, som bor i klippehulen, eller dødsfyrstens rasende moder, som aander uforsonligt had mod sine egne venner? Og hvorledes hun jublede, den frække, som i kampen, naar fienderne vender sig til flugt. Og saa giver hun det skin af glæde over mandens hjemkomst. Og om Du tror mine ord eller ikke — det kommer paa eet ud — hvad ellers? Det, som kommer, kommer, og snart vil Du som øienvidne med medynk kunne sige, at jeg altfor meget har talt sandt.

Chor.

Thyestes' maaltid af egne børns kjød, det forstaar jeg, og jeg gyser og ængstes ved at høre, hvad ingenlunde tager sig ud som tomme ord. Men det andet, som jeg hører, forvilder mig.

Kassandra.

Jeg siger, at Du vil se Agamemnons mord.

Chor.

Tæm Din tunge, ulykkelige, og brug ikke slige ord.

Kassandra.

Men her hjælper jo ingen frelsens gud.

Chor.

Nei, ikke hvis det sker, men gid det maa afværges.

Kassandra.

Ja, *Du* ønsker, men *de* tænker paa mord.

Chor.

Hvilken mand er det, som pønser paa denne grufulde daad.

Kassandra.

Mine varslende ord er altsaa fuldstændig gaaet Dig forbi.

Chor.

Jeg fatter jo ikke, hvilke midler gjerningsmanden vil bruge.

Kassandra.

Og dog taler jeg til fuldkommenhed det helleniske maal.

Chor.

Det gjør ogsaa oraklets spaadomme, og dog er de utydelige.

Kassandra.

O ve, dette er som ild, og det kommer over mig. Hvilken smerte! O Lykeiske Apollo, o ve mig, o ve! Hun — løvinden i menneskeskikkelse, der deler leie med en ulv i den ædelbaarne løves fravær, vil dræbe mig stakkel. Og som om hun blander en giftdrink, tilsætter hun til sit had ogsaa hævn for mig og roser sig af, medens hun hvæsser sværdet mod sin mand, at bringe hans drab som sonoffer for, at han har bortført mig. Hvorfor da bærer jeg disse spaadommens insignier til spot over mig selv — staven og krandsen om min hals? Dig vil jeg tilintetgjøre før min egen død (river krandsen itu), væk med eder, væk, og *jeg* skal følge med. Beriger en anden med ulykke istedetfor mig. — Se, det er Apollo, som selv har afført mig seer-dragten, og som har seet paa, at jeg, selv i disse smykker, var til spot og haan for venner, som vare mine fiender; det var ikke til at tage feil af. Jeg maatte, skjønt Phoibos' inspirerede præstinde, finde mig i at kaldes for en bettelkvinde og taalte fattigdom, nød og hungerens kval. Og nu bringer spaadommens gud mig, seerinden, undergang og fører mig paa denne vis i døden. Istedetfor det fædrene alter venter mig slagterblokken, hvor jeg skal rammes af det varme, blodige hug. Men ei skal jeg dø uhædret af guderne. Der vil nemlig komme en anden, som skal hævne mig — en søn, der dræber sin moder og kræver bod for sin fader. Som en omflakkende flygtning, forjaget fra dette land, vender han tilbage til hjemmet og vil fylde for sine venner ulykkens maal til randen. Der er nemlig af guderne svoret en dyr ed, at han skal nedkalde himmels hævn over sin faldne fader.

Hvorfor staar jeg da og klager under jamren? Jeg *har* dog seet Ilions by lide sin skjæbne, og dem, som erobrede byen, faa en saadan lod, som de fik, under gudernes dom! Jeg vil fuldføre min gang og møde *min* skjæbne. Jeg vil taale døden. Dødens porte her foran mig — til dem henvender jeg min bøn, og jeg beder om, at dødsstødet maa

træffe hjertet, saaat jeg uden krampetrækninger, mens blodet *let* flyder ud af det dræbende saar, kan lukke dette mit øie.

Chor.

O meget ulykkelige, men ogsaa meget vise kvinde, lang var Din tale. Men hvis Du virkelig veed besked om Din egen død, hvorledes kan Du da som et offerdyr, der drives af en høiere magt, gaa til alteret med taalmodig hug?

Kassandra.

Der er ingen frelse, ingen, fremmede! tiden er fuld.

Chor.

Men de sidste øieblikke sætter man dog mest pris paa.

Kassandra.

Min dag er kommet. Kun lidet vil jeg vinde ved flugt.

Chor.

Taalmodig er Du, det er vist, ud af en standhaftig sjæl.

Kassandra.

Og dog er en berømmelig død en glæde for den, der er dødelig.

Chor.

Saa siger man ikke om de lykkelige.

Kassandra.

O fader, ulykke følger Dig og Din ædle slægt. (Vil gaa ind, men farer tilbage). Fy!

Chor.

Hvi siger Du fy? Er det en rædsel i Dit eget indre?

Kassandra.

Huset lugter af mord og blod.

Chor.

Hvorledes? Det lugter af ofret ved husets arne.

Kassandra.

Der staar en dunst deraf som af graven.

Chor.

Ingen syrisk vellugt er det, Du omtaler i huset.

Kassandra.

Saa gaar jeg da for selv i husets indre at klage over min og Agamemnons skjæbne. Far, liv — farvel. (Bæver tilbage) Hører mig fremmede! Ei jamrer jeg mig — som en fugl, der ængstelig kvidrer foran en busk — uden grund. I min dødsstund skulle I være mine vidner i dette, naar en kvinde falder som bod for mit, kvindens, drab og manden som bod for ægtemanden med den ulykkelige hustru. Jeg kræver Eder til vidner herpaa nu, jeg gaar i døden.

Chor.

Ulykkelige, jeg ynkes over Dig for den død, spaadommen varsler.

Kassandra.

Endnu engang vil jeg tale et ord: det skal være min egen døds-sang. Og jeg beder til solen ved dette dens lys, som jeg nu ser for sidste gang, at mine hævnere, som ere mine fiender, maa lide straf sammen med mine mordere — mine, trælkvindens, det lette bytte. Ve over menneskets lod — er den lykkelig, kan en skygge omstyrte den, er den ulykkelig, er den som en skrift, der udviskes ved en vaad svamp, og det vækker min medynk meget mere end min egen skjæbne. (Gaar ind i huset).

Chor.

Lykken er svanger med ulykke for alle dødelige, og ingen kan ved forbud holde denne tilbage fra de mægtige hjem og sige 'hid og ikke længer'. Denne mand blev det af de salige guder forundt at indtage Priamos' by, og hædret af dem kommer han hjem. Men nu, hvis han skal sone de tidligere slægters blod og, dræbt som offer for de døde, volde andres død som straf — hvilken dødelig kan saa rose sig af at være født under en tryk lykkestjerne; naar han hører dette?

Agamemnon (inde i paladset).

O ve, jeg er rammet i hjertet af et dødeligt hug.

Chor.

Tys! hvo er det, som raaber, at han har faaet dødshugget?

Agamemnon.

Ve mig igjen. Der fik jeg det andet hug.

Chor.

Gjærningen er fuldbragt, at slutte efter kongens veraab. Lad os da tilsammen overveie, om der kan gjøres noget for at bringe hjælp.

Første Chorent.

Jeg for min deel fremsætter det forslag at lade herolden ved raab stevne borgerne til paladset.

Anden Chorent.

Min mening er, at vi øieblikkelig skal bryde ind og gribe morderne paa frisk gjerning med bloddryppende sværd.

Tredie Chorent.

Ogsaa jeg slutter mig hertil og stemmer for at gjøre noget. Det er paa høi tid ikke at nøle.

Fjerde Chorent.

Der er syn for sagn. Forspillet tyder paa, at de lumskelig be-rede et voldsherredømme i vor stad.

Femte Chorent.

Vi spille tiden, men de træde ethvert forsigtigt hensyn under føder og nøle ikke med at bruge vold.

Sjette Chorent.

Jeg veed ikke, hvilket raad jeg med nogen nytte skal give. Den, som er beredt til at handle, tilkommer det ogsaa at give raad.

Syvende Chorent.

Ogsaa jeg er af den mening. Jeg ser nemlig intet raad til med ord atter at bringe den døde tillive.

Ottende Chorent.

Skal vi da, for at frelse livet, saaledes bøie os for disse husets skjændere som vore herrer.

Niende Chorent.

Nei, det er ikke til at udholde. Bedre da at dø. Døden er bedre lod end trældom.

Tiende Chorent.

Skal vi da ogsaa slutte af veraabene og gisse os til, at manden er død?

Ellevte Chorent.

Vi bør opsætte at vredes, til vi veed besked. Eet er nemlig at formode, et andet at have vished.

Tolvte Chorent.

Jeg er med de fleste stemmer enig deri, at vi maa skaffe os sikker besked om, hvordan det staar til med Atreus' søn.

(Baggrunden aabner sig. Agamemnons lig sees i badekarret, indhyllet i et gevandt. Paa gulvet ligger Kassandras lig. Klytæmnestra staar ved siden med blodflekker i ansigtet og sværd i haanden).

Klytæmnestra.

Jeg vil nu ikke blues ved at sige det modsatte af de mange ord, som jeg før i omstændighedernes medfør har udtalt. Thi hvorledes ellers skal en, som spinder rænker mod sine fiender under venskabs maske, kunne omgive dem med et ulykkens garn, saa høit, at de ei kan springe derover? For mig er denne afgjørelse af den gamle strid, efter omhyggelig og længe at være forberedt, omsider kommet. Og her staar jeg, hvor min haand slog ham, paa fuldbragt daad. Saa gjorde jeg, og det vil jeg ikke nægte, at han hverken kunde fly fra eller værges sig mod døden. Et gevandt uden aabning, som en fiskehov, smyger sig omkring ham, klædernes pragt, der bragte ham døden. Og to gange slaar jeg ham, og ved to stød slappes hans lemmer i døden, og da han ligger paa jorden, giver jeg ham det tredie paa kjøbet, som tak for opfyldt bøn til underverdenens gud, en frelser — for de døde. Og saa udaander han sit liv med en blodstrøm, og udsprøitende blodet med kraft stænker han mig med en regn af de mørkerøde draaber — til min fryd, ret som sæden paa marken fryder sig over himmelens regn, naar axet bryder frem af sit hylle. Saaledes er dette skeet, I ypperste af Argiverne, her forsamlede, og I har anledning til at glæde Jer derover, hvis I forresten vil — men *jeg* jubler over min seier. Og hvis det

sømmede sig at udgyde takoffer over et lig, saa vilde det her med rette kunne ske. Thi fuldt beføiet er det, at han, der i sit hjem har fyldt bægeret med forbandelser og ulykker, selv tømmer det ved sin hjemkomst.

Chor.

Jeg undrer mig over Din tunge, hvor frækt Du taler, Du, som med saadanne ord praler over Din mands drab.

Klytæmnestra.

I prøver mig, som om jeg var en tankeløs kvinde. *Mit* hjerte skjælver ikke, og jeg siger i Eders aabne øine: Hvad enten Du vil rose eller dadle mig, det kommer mig paa eet ud. Her ligger Agamemnon, min ægtefælle, falden for denne min høire haand — en retfærdets daad. Nu veed Du besked.

Chor.

Hvilken giftig urt eller drik fra jord eller hav har Du nydt, at Du har iført Dig dette raseri, og folkets forbandelse har Du ladet haant om og afvist. Udstødt vil Du blive af samfundet — tyngtet af Dine medborgers had.

Klytæmnestra.

Nu dømmer Du mig til landflygtighed fra mit land og til borgernes had og folkets forbandelser. Men intet heraf vendte Du mod min mand, som her ligger, han, som hensynsløst, ret som om det gjaldt et stykke kvæg af faar, der myldre i uldrige hjerde, ofrede sin egen datter, mit kjæreste barn, som jeg havde født med smerte, for at formilde de thrakiske vinde. Skulde Du ikke have drevet *ham* bort fra landet, som løn for *hans* blodskyld? — men naar Du hører *mine* gerninger, er Du en haard dommer. Det siger jeg Dig: Du maa — og ganske den samme trussel er jeg beredt til at vende mod Dig — med *magt* be-seire mig og tvinge mig til lydighed. Og hvis saa forsynet lader udfaldet gaa den anden vei, da vil Du, skjønt noget seent, af erfaring lære beskedenhed.

Chor.

Høit er Dit sind og overmodig Din tale. Blodsudgydelsens feber har lagt vanvid i Din sjæl. Blodflekken over Dit øie skinner — og er

ikke hævnnet. End vil det blive Din lod, forladt af alle, at sone blod med blod.

Klytæmnestra.

Saa skal Du da høre af mig ogsaa følgende dyre ed: Ved retfærdets gud, der nu har taget straf for mit barn, ved syndens og hævnens aander, hvem jeg har bragt ham der til slagtoffer: Ei træder *tanke* om frygt ind i min hall, saalænge Ægisth tænder ilden paa min arne, og hans kjærlighed bliver min, som tilforn. — Thi han er min trygheds faste skjold. — — — Saa ligger han da her, han, som har skjæmmet mit liv, en fryd for piger, som Chryses' datter, ved Ilion; ligesaa hun, den fangne tegnsudlæggerinde, hans frille, profetinden, som trofast delte hans leie og hæderspladsen paa skibets kommandobræt. Men ustraffet gjorde de det ikke. Ham er det gaaet saadan — men hun har, som en svane, sunget sin sidste dødssang og ligger her — *hans* elskede; men *mig* bragte hun sit leies nydelse, som krydder for *min* lyst — min hævn.

Chor.

O, at snart uden smerte og sygdom skjæbnen vilde bringe mig den søvn, som aldrig ophører, nu, da jeg har tabt min kjærlige vogter, ham, der udstod meget for en kvindes skyld, og for en kvinde lod han sit liv. Vanvittig var Helena, der voldte de manges, de utallige manges død for Troia — — — (En del mangler i teksten).

Du har, som med en blomsterkrands, smykket Dig med pletter af navnkundigt blod, der ei er sonet — ret som en tvedragtens dæmon i hjemmet og en tvedragtens ulykke over Din mand.

Klytæmnestra.

Ønsk Dig ikke døden, nedbøiet af sorg herover, og vend ikke Din vrede mod Helena, fordi hun som en dødsengel var ene skyld i mange Danaers død og voldte smerte, som ikke kan dæmpes.

Chor.

Dæmon, som har slaaet ned i kongehuset og over de to Tantalos' ætlinge og har givet de to ligesindede kvinder en seirende magt, der nager mit hjerte; og her staar *hun* over liget, som en ond ravn, og jubler sin ugudelige ulykkessang.

Klytæmnestra.

Nu talte Du sandhed, da Du nævnte den blodmættede dæmon i dette hus — thi ved ham næres i det indre lysten til at drikke blod — og udgyde nyt, før det gamle er tørt.

Chor.

Tilvisse en mægtig og skjæbnesvanger vredens dæmon nævner Du i dette hus — en ond tale om ulykke, der ei kan mættes. Zeus er det, o ve, den almægtige, allestedsindgribende, der volder det. Intet sker blandt menneskene uden ham. Hvad er der af dette, som *han* ei har voldt?

(Den ene halvdeel af Choret træder hen til badekarret og ser paa den døde konge).

O ve, o ve, min konge og drot, ei taarer min sorg, ei ord kan min kjærlighed tolke. Her ligger Du fangen i edderkop-væv, for ryggesløs morderhaand falden.

Her ligger Du paa trællevis, fældet ved det skarpe sværd i en snigmorders haand.

Klytæmnestra.

Du siger, at denne daad er min, men tro ikke, at *jeg* er Agamemnons hustru. Det er den gamle, grumme mordengel fra Atreus af, han der holdt den blodige fest — det er ham, der i skikkelse af den her liggende dødes hustru har bragt denne, den voxne mand, som son-offer for de smaa børn.

Chor.

At Du er uskyldig i dette mord, hvo kan vidne det? Vist ikke. Men husets onde aand fra gammel tid kan have hjulpet Dig. Mordets sorte engel ægges ved den stadig fornyede blodsudgydelse i slægten, indtil han faar hævn for børnenes blod.

(Den anden halvdeel af Choret træder hen og betragter liget).

O ve, o ve, min konge og drot, ei taarer min sorg, ei ord kan min kjærlighed tolke. Her ligger Du fangen i edderkop-væv, for ryggesløs morderhaand falden.

Her ligger Du paa trællevis, fældet ved det skarpe sværd i en snigmorders haand.

Klytæmnestra.

Ja, *snigmord* var det jo heller ikke, *han* voldte i hjemmet; nei, *mit* barn, hans egen datter; Iphigeneia, som jeg altid har begrædt, dræbte han aabenlyst. Stor var hans brøde og stor hans straf, og ei bruge

han i Hades store ord, fordi han, dræbt ved sværd, har sonet den død, som han voldte.

Chor.

Mine tanker ere i haabløst vildrede, og jeg veed ikke, hvor jeg skal vende mig, da huset falder. Jeg frygter, at den blodige regn skal slaa an mod kongeborgen og rokke den — thi den falder ikke længer draabevis. Retfærdets hævnende sværd hvæsses af skjæbnen paa andre slibestene til en anden blodig daad.

O jord, gid Du havde modtaget mig i Dit skjød, før jeg havde seet denne ligge udstrakt i det sølverne badekar. Hvo skal begrave ham, hvo begræde ham? Vil maaske Du vove, efter at have dræbt Din mand, at synge sørgesangen over ham og yde hans sjæl den sørgelige tjeneste til gjengjæld for din ryggesløse daad?

Og hvilken gravsang over den forevige vil lyde med taarer — og hyklet sorg?

Klytæmnestra.

Ei Dig tilkommer det at nære og nævne denne bekymring. For *min* haand faldt han, døde han; *jeg* skal ogsaa begrave ham, ikke under klage fra dem i huset. Nei — Iphigeneia, hans datter, med fryd, som rimeligt er, vil møde sin fader ved sukkenes flod med den stride strøm og slutte ham kjærlig i favnen.

Chor.

Anklage kommer som svar paa anklage, og vanskeligt er det at dømme. Seierherren beseires, drabsmanden bøder. Men det staar fast, saalænge Zeus sidder paa sin throne, at gjengjældelse følger daad; thi saa er loven. Hvo kan drive den forbandede æt ud af kongeborgen? Slægten er sammenvoxet med synd.

Klytæmnestra.

Det orakelord talte Du sandt; og *jeg* vil slutte *det* forlig med den dæmon, som raader i Pleisthenes' slægt, at vi finde os i dette, hvor haardt det end er, men at han for fremtiden forlader dette hus og hjem-søger andre hjem med indbyrdes drab. Mine rigdomme skal jeg opofre og finde mig i alt, naar jeg kan fri kongehuset fra dette blodsudgydelsens vanvid.

Ægisth (træder op, ledsaget af bevæbnede).

Jeg hilser Dig, Du glade dag, som har bragt os ret. *Nu* monne jeg sige, at guderne som retfærdighedens haandhævere fra sin høie himmel se ned paa jordens synd, da jeg ser, at her, i Erinyernes vævede klæde, ligger denne mand til min fryd, idet han soner sin faders onde daad. Thi Atreus, fyrste i dette land, fader til denne her, fordrev, for at fatte mig tydelig og kort, Thyestes, min fader, sin egen broder, der tvistedes med ham om magten, fra stad og hjem. Og da nu han, den stakkels Thyestes, kom tilbage som bønfoldende ved hans arne, fandt han sikkerhed for sig, saa at han ei med eget blod skulde farve gulvet i sit fædrenehjem, men da saa Atreus, dennes ugudelige fader, gjorde velkomstgilde, mere beredvillig end kjærlig, for min fader og lod, som han til tegn paa glæde slagtede den fede kalv — saa beværtede han ham med kjødet af hans egne børn. Det yderste af fødderne og fingerspidserne med neglene skjulte han, idet han lagde menneskekjød ovenpaa, saa det blev usynligt. Men hin — Thyestes — tog deraf uden at vide, hvad det var, og aad en spise, der, som Du ser, var til slægtens fordærv. Og da han saa skønnede den grufulde gjerning, saa jamrede han sig, faldt bagover, opspyende det, han havde spist, og ønskede ulykke over Pelops' slægt, idet han sparkede omkuld bordet, samtidig med den forbandelse, at saaledes hele Pleisthenes' slægt maatte ødelægges. Som følge heraf er det, Du kan se denne her ligge lig. Og jeg har med rette anstiftet dette mord. Thi jeg — min stakkels faders tredie barn, den eneste igjen efter ti, drives i landflygtighed, da jeg endnu laa i vuggen. Da jeg saa voxer op, føres jeg tilbage ved retfærdighedens hævnende arm, og ved denne mand fæstede jeg mit greb fra det fjerne, omspændende ham med et net af onde raad. Saaledes er det skjönt for mig nu selv at dø, idet jeg ser denne fangen i gjengjældelsens garn.

Chor.

Ægisth, haansord i ulykken beundrer jeg ikke. Du siger, at Du med overlæg har dræbt denne mand og ene planlagt dette sørgelige mord: gjengjældelsen vil, siger jeg, ramme Dig med folkets forbandelser, og Du vil, det kan Du være vis paa, stenes ved dets haand.

Ægisth.

Saa taler Du, der sidder ved den nedre aare, men det er dem, som sidde paa tofterne, der raade for aaretaget. Du vil i din høie alder erfare, hvor haardt det falder at belæres, naar det tilholdes En i Dine

aar at vise beskedenhed. Fængsel og hungerens kvaler ere udmærkede læremidler, sande mirakeldoktorer for et trodsigt sind. Du har jo Dine øines brug: ser Du ikke det? Stamp ikke mod braadden, at Du ei, naar Du saa gjør, skal tilføie Dig selv ondt.

Chor.

Din usling! da *han* der var i feldten, passede Du huset og skjændede samtidig hans leie, og da han saa kom hjem, planlagde Du mod hærføreren dette drab.

Ægisth.

Ogsaa disse ord vil volde graad! Du har en tunge, som er den modsatte af Orpheus'! Thi han bragte alle til at følge med — af glæde —, *du* ægger Dine venner til vrede ved Dine bjæf og vil selv føres bort. Naar Du er i magtens haand, vil Du blive mere tam.

Chor.

At Du skal blive hersker over Argiverne, Du som, efter at have planlagt dette drab, ei vovede at udføre det med egen haand!

Ægisth.

At bruge list stemmer jo aabenbart med kvindens art, men jeg var uven og mistænkt fra gammel tid. Og jeg vil ved hjælp af dennes penge forsøge at herske over borgerne. Den, som ikke lystrer, skal jeg spænde under det tunge aag, og ei skal han som mæsket og staldkaad fole gaa for løse tøiler. Nei, mørke og plagsom hunger i forening skal tæmme ham mør.

Chor.

Hvi dræbte Du da ikke denne mand selv ud af Din onde sjæl? En kvinde var det, en skjændsel for landet og en besudling for landets guder, som dræbte ham. Et eller andet steds lever da vel Orest, at han ved skjæbnens gunst kan komme hjem og med seirende magt fælde Eder begge.

Ægisth.

Nu vel da! Det vil Du gjøre, og det tør Du sigel! Snart skal Du derfor lære. . . . (En del mangler i teksten).

Chor.

Ægisth (til sine drabanter).

Velan da! kjære kamerater, kamp er ikke langt borte.

Chor.

Ja velan, lad enhver af os tage sværd i haand og holde det færdigt.

Ægisth.

Heller ikke jeg vægrer mig for at dø med sværd i haand.

Chor.

Vi ere ganske enige i, at Du bør dø. Den begivenhed imødese vi med fornøielse.

Klytæmnestra.

Ingenlunde, Du mit hjertes elskede, bør vi gjøre mere ondt; nok er det at bringe den ulykkens høst, vi har, i hus. Der er lidelser nok. Vi bør ikke udgyde blod. At seierherren ei kan vise maadehold, sømmer sig ikke (En del mangler i texten). Gaar, I gamle, hver til sit hjem, før I lide eller gjøre noget ondt, og for os bør det, som vi *har* gjort, være nok. Hvis det kunde standse med disse ulykker, saa vilde jeg se det med glæde, trufne, som vi ere, til vor ulykke, af skjæbnens tunge haand. Saaledes lyde kvindens ord, om nogen værdiges at lytte dertil.

Ægisth.

Skal da disse lade sin frække tunge afsætte saadanne blomster og friste skjæbnen ved at udstøde slige ord?

Chor.

Ei monne det være Argivernes sæd at logre for den onde mand.

Ægisth.

Men jeg skal endnu ramme Dig i de kommende dage.

Chor.

Ei, hvis skjæbnen sender Orest hid hjem.

Ægisth.

Ja, jeg veed, at landflygtige mænd nære sig af haab.

Chor.

Bliv ved, mæsk Dig, besudle retten; anledning er jo dertil.

Ægisth.

Vær vis paa, at Du skal bøde for denne Din formastelse.

Chor.

Bryst Dig kun som hanen, naar hunnen er nær.

Klytæmnestra.

Bryd Dig ikke om disse taabelige bjæf! Jeg og Du skal, som sty-
rere i dette hus, ordne alt vel.

Zum Phrygischen

Von

Alf Torp

Videnskabselskabets Skrifter. II. Historisk-filosofiske Klasse. 1896. No. 3

Udgivet for Hans A. Benneches Fond

Kristiania

I Kommission hos Jacob Dybwad

A. W. Brøggers Bogtrykkeri

1896

Zum Phrygischen.

Von

Dr. A. Torp.

(Gelesen in der historisch-philosophischen Klasse am 18. Sept. 1896.)

1. *Phryg. βερός* «Brod». Dass es im Phryg. einen Uebergang von mediae in tenues gab, hat zuerst Fick mit Rücksicht auf ζέννα «πίλη» und βερός «Brod» angenommen. Ich selbst habe die Frage in «Zu den phryg. Inschriften aus römischer Zeit», Christ. 1894 p. 6 und 8 berührt. Neuerdings hat sie Solmsen in K. Z. XXXIV p. 70 f. erörtert. Da dieser Uebergang keineswegs durchgreifend scheint, hat Solmsen gewiss das richtige getroffen, wenn er meint, es handle sich um den *ersten* Schritt auf dem Wege, der im Armen. zu der Verschiebung von idg. *d* und *g* zu *t* und *k* geführt hat. Idg. *d* und *g* hatte im Phryg. einen gehärteten Klang, der die Wiedergabe sowohl durch die griech. mediae (vgl. βαγαῖος von *βαγος, gr. φηγός) wie durch tenues gestattete. Als einen Beweis dieses Ueberganges oder jedenfalls Verhärtung halte ich noch wie vor βερός. Indess bin ich nicht länger der Ueberzeugung, dass dieses Wort mit germ. *bakan* zusammenhänge, was zuerst Fick vermuthet hat und Solmsen unanfechtbar findet. In dem Bereiche meiner Sprachkenntniss findet sich nirgends ein Wort für «Brod», das mit einem Verbum «rösten» oder «braten» zusammenzubringen wäre. Unser germanisches «Brod» hatte ursprünglich nur die Bedeutung «Stück» u. dgl., wie uns das Ags. lehrt, in welchem *breád* nichts als «Stück, Bissen» bedeutet, vgl. lat. *frustum panis*. Erst wenn dieses erkannt ist, kann man sich nach einer Etymologie umsehen. Das blosses Anknüpfen an lautähnliche Wurzeln

wie *brauen* hat keinen Werth. Derselbe Bedeutungswandel von «Stück» in «Brod» wiederholt sich auch auf neueren Sprachstufen, so im neu-griech. *ψωμί* «Brod», eigentlich «Bissen», alb. *bukë* «Brod» aus spätlat. *bucca panis*, it. *buccella* «Bissen» (G. Meyer, Etym. Wörterbuch d. alb. Sprache 51). Ich glaube daher kaum zu irren, wenn ich *βεκός* zu arm. *bekanem* «briser, rompre, casser, mettre en pièces etc.», *bek* «cassé, brisé, rompu», *bekor* «morceau» etc. stelle. *bekanem* hängt auf irgend eine Weise mit germ. *brekan* zusammen; idg. Doppelwurzel **bhreg* **bheg*.

2. *Zu den neuphrygischen Inschriften.* Gegenüber Kretschmers Erklärung der häufig wiederkehrenden und in verschiedener Weise variirten Formel: *με ζεμελω κε θεος* (*θεος κε ζεμ . . . , δη διως ζεμελω . , με διω . . εμελω , δ εμελω . , . . μελως κε . ε . ς*, auch bloss *με ζεμελω*), wonach sie «bei Himmel und Erde» bedeuten sollte (aus d. *Anomia* 7), eine Erklärung, die sich jetzt, wie es scheint, allgemeinen Beifalls erfreut, muss ich die von mir (a. a. O. 16 f.) gegebene, von Kretschmer (Einleitung zur Geschichte d. griech. Sprache 219 Note) als eine sehr unwahrscheinliche bezeichnete Deutung noch aufrechterhalten. Es scheint mir doch wenigstens schwer begreifbar, dass, wenn die griechisch verfasste Formel constant *αὐτὸς καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ, αὐτὸς τέκνων τέκνοις* oder ähnl., und die phrygische ebenso constant *με ζεμελω κε θεος* oder die genannten Variationen hat (auch in einer und derselben Inschrift, wie 5, wo neben der phrygischen *με διω . εμελω* die griech. Formel *τέκνα ἅωρα ἐντὶ[χοιτο]* steht), diese beiden Ausdrücke nichts mit einander zu thun haben sollten. In der phryg. Formel wäre immer bei Himmel und Erde verwünscht geworden, ohne dass sich in der griech. eine Andeutung von etwas ähnlichem fände; in der griech. wäre die Verwünschung auch auf Kinder und Kindeskindern ausgedehnt, ohne dass wiederum die phryg. Formel etwas nur ähnliches hätte. Ich sollte meinen, jeder Unbefangene, der sich nicht von der blossen Lautähnlichkeit zwischen *θεος* und *Ζεύς*, *ζεμελω* und idg. *ghem-* leiten lässt, werde nicht umhin können, die phryg. Formel als eine Uebersetzung der griech. anzusehen. Dazu kommt, dass in einzelnen Inschriften zu dem Ausdrücke *με ζεμελω κε θεος* noch etwas in derselben Structur zugefügt wird, was K. übersehen zu haben scheint. So hat Hog. 2 [*με ζεμελως κε [δ]ε[ο]ς με κονον κε ιονιο . .*]. Wie erklärt sich dieser parallele Zusatz? Bei welchen weiteren Göttern wird hier verwünscht? Ich denke, der Ausdruck «bei Himmel und Erde» lässt kaum einen weiteren Zusatz zu, während ein solcher bei dem Ausdrücke «selbst und mit Hausstand» oder ähnl. sehr wohl am Platze ist. Hier kann die Verwünschung noch weiter ausgedehnt werden, z. B. auf Kinder und

Kindeskinder, wie es ja zum Theil auch in den griech. τέκνα καὶ ἐκ τέκνων τέκνα heisst. In 7 steht nach θεός κε ζεμ[ε]λω: [ζε]ω (vgl. 12) κε οι ειροι, das ein ähnlicher Zusatz zu sein scheint; dies wird um so sicherer, wenn wir in 12, wo die gewöhnliche Formel με ζεμελω κε θεός nicht steht, statt dieser ζειρα κε οι πειες, was sehr an den Zusatz in 7 erinnert und eine ähnliche Bedeutung haben muss, mit folgendem ετετικμενα (neutr. pl.) finden. Also: die Wortverbindungen με κορνου κε ισνιο, [ζε]ω κε οι ειροι werden der Formel με ζεμελω κε θεός zugefügt; ein Ausdruck, der sehr an [ζε]ω κε οι ειροι erinnert und wohl damit ungefähr synonym ist, kann statt με ζεμελω κε θεός treten; wenn dann in με ζεμλω κε θεός Götter genannt sind, müssen wohl diese Zusätze auch Götternamen enthalten, was wohl nicht sehr wahrscheinlich ist. Auch findet sich andererseits nur με ζεμελω oder με ζεμελως (21) ohne θεός, eine Verkürzung, die, wenn der gewöhnliche Ausdruck «bei Himmel und Erde» bedeutete, sehr auffallend wäre, dagegen sehr natürlich, wenn es gewöhnlich «selbst und mit Hausstand» oder ähnl. hiesse. Das «selbst» könnte sehr wohl fehlen: «sei verflucht mit Hausstand» und «sei verflucht, selbst und mit Hausstand» bleibt das gleiche, nur dass der letztere Ausdruck etwas umständlicher und energischer ist. Dies alles macht es mir zur Gewissheit, dass με ζεμελω κε θεός nicht das bezeichnet, wobei verwünscht wird, sondern vielmehr, sowie auch die genannten Zufügungen, dasjenige, das von der Verwünschung getroffen werden soll. Wie alle diese Wörter etymologisch erklärt werden sollen, ist eine andere Frage. Aber zuerst muss doch die Bedeutung, wenn möglich (und dies ist jedenfalls bei με ζεμελω κε θεός möglich), festgestellt werden, dann wird die etymologische Erklärung zu versuchen sein. Der rein etymologischen Deutung bin gewiss auch ich nicht abgeneigt, aber diese darf doch nur dann zulässig sein, wenn kein anderes Mittel zur Erklärung vorliegt. Also: wie schön auch die Kretschmersche Deutung lautet, ich muss sie ablehnen. Uebrigens bemerke ich gegenüber seiner Etymologie, dass ein dem phryg. Stamm ζεμελο- (oder ζεμελα-) entsprechendes idg. Wort nicht gut sei es «Erde» oder «irdisch» bedeutet haben kann. Das idg. Wort für Erde *ghem-, *ghēmī hat in den verwandten Sprachen kein *l*-Suffix, und ein Adj. *ghemalo- oder *ghaumalo- bedeutete, wie lat. *humilis*, gr. χαμαλός beweisen, nicht «irdisch» sondern «niedrig».

Im folgenden werde ich zu meiner früheren Behandlung der neu-phryg. Inschriften einige Nachträge und Berichtigungen geben. Ein wenig des früher gesagten bin ich genöthigt der grösseren Uebersichtlichkeit willen hier zu wiederholen.

Ich bespreche zuerst No. 18.

*αινικοσσεμονγκνουμανεικ/ακουναδδακetaινιμανκαβεο/σιουιμετοτοσσ . .
σαρνυν.*

Der Vordersatz hat bis auf *αινικος* die gewöhnliche Form. *αινικος* habe ich als *αι νι κος* «si quis» gedeutet (so jetzt auch Solmsen K. Z. XXXIV 65). *νι* ist eine verallgemeinernde Partikel, die sehr oft auch zu *ιος* «qui» gefügt wird. Sie kann kaum, wie Solmsen meint, mit der russ. verneinenden Partikel *ni* in der Verbindung *kto ni* «wer auch» zu vergleichen sein, weil diese phryg. Partikel, wie ich gezeigt habe, auch an das Dem. gefügt wird: *ιος νι-τος νι* (No. 6, 25, und auch 3). *ιος νι-τος νι* kann gewissermassen mit dem ind. *yadyad-tattat* verglichen werden. Wie hier durch die Reduplication, so wird im Phryg. durch *νι* auch das Dem., nicht bloss das Rel. verallgemeinert.

Der Vordersatz lautet also: *αι νι κος σεμονν κνουμανει κακουν
αδδακετ αινι μανκα.*

Des *αινι*, in dem ich früher, wie Ramsay, ein dem. Pron. gesehen habe, ist gewiss eher, wie Solmsen meint, eine disjunktive oder copulative Konjunktion, wahrscheinlich das erstere. Vielleicht ist die Partikel eigentlich gleich *aini* «si». Die Bedeutung «oder» wäre leicht erklärbar, wo, wie hier, ein anderes *aini*, schwieriger aber, wo, wie sonst, *ιος νι* «qui» vorhergeht. Auch machen die in anderen Inschriften auf *aini* folgenden Laute grosse Schwierigkeit: *αινιοι θαλαμει* (4), *αινονν μον . . ν . .* (6), *αινα δαταμα* (14), *αινια . . .* (Hog. 1). Es könnte fast so aussehen, als ob dieses sich anscheinend nach dem Genus des folgenden Wortes richtenden *-οι, -ονν, -α* ein Artikel wäre.

Der Vordersatz bedeutet somit: «Wenn irgendeiner diesem Grab oder dem Denkmal Schaden anthut».

In dem Nachsatze, dessen Ausdruck so stark von dem gewöhnlichen abweicht, muss, wie ich in meiner früheren Behandlung dieser Inschrift bemerkte, auch ein anderer Sinn als der gewöhnliche zu suchen sein, und man wird unwillkürlich an die griech. Formel in 23 erinnert: *τις τοιτου μνημιου κακήν χειρα προσε[νέ]νκη ζῶν αὐτὰς π[α]ραδοῖτο βεβρω[μέν]ας ὑπὸ θηρίων*. *βρος* muss, wie ich früher gezeigt habe, «lebend» bedeuten. Wahrscheinlich steht es für **βεφος* und hängt mit der W. *bhū* «sein» zusammen. Das Objekt muss *σαρναν* sein, das ich als «Hand» gedeutet habe. *σ* ungenau statt *ζ*. Vgl. arm *jeṛn* (d. i. *dseṛn*) «Hand». Das vorangehende CIII lese ich als CIN, Acc. fem. des dem. Pron., das in Acc. N. in der Form *si* und in Dat. Fem. in der Form *sa* vorliegt. Also: *ταύτην τὴν χειρα*, nämlich, womit er den Schaden anthut. Der Begriff des Verlierens oder ähnl. muss in

ιωμετοτος liegen. Dies theile ich jetzt in ιοι μετοτος und sehe in ιοι Opt. Präs. der Wurzel *es*; ιοι statt **eoι* aus **esoit*. Diese mit Themavokal gebildete Form entspricht genau den hom. Formen ξοι (Il. 9,142, 11,838) und ξοις (Il. 9,284), Her. 7,6: ἐνέοι. Der Uebergang von *e* in *i* vor *o* hat nichts befremdendes. Wenn dies richtig ist, wurde also, wie im Arm. und Griech., auch im Phryg. das intervokalische (und dann sicher auch das anlautende) *s* verflüchtigt. Diese Erklärung wird auch dadurch gestützt, dass ιοι auch in einer anderen Inschrift (siehe unten) vorkommt und auch da nur in dieser Weise deutbar scheint. Die grösste Schwierigkeit macht μετοτος, das wie ein partic. pf. pass. aussieht. Es muss entweder zu altsl. *metati* «abwerfen» gehören, so dass es vielleicht «abgeworfen», hier medial «von sich abgeworfen habend», oder zu lat. *metere* «mähen, abhauen», also ungefähr: «sei lebend abgehauen an die Hand» ο: «dem sei die Hand, dem lebenden, abgehauen». Aber die Bildung der Form, die gleichsam einem idg. **metoio* entsprechen sollte, scheint freilich etwas bedenklich.

Ich gehe zu den zwei Grabschriften, Rams. No. 9 und 15 über:

9. υσδουνετ . . ονπασε
δεχμουταις κυο .
μα . τιμναν οτεσταμ
ν . δαδιτινεν . . ρια
παρτυσουβρα
κοιντοσρου φου τη ιδι
αγνναικινενσριαμ[η]
[μη]σ α[ιδ]ιοτατονινεκα
.....

15. ξεννητανειξανχο
δανπροτυσσ . σταμ
εναμμανκαναμ .
ασιανιοιαναρδορνκ .

Das vor *νεν* . . *ρια* stehende *δαδιτι* muss gewiss dem in dem griech. Text in derselben Stellung stehenden *γυναικί* entsprechen und somit «Frau» bedeuten. Ich fasse es als *δαδι-τι* auf und sehe in *-τι* eine Postposition, die in dieser Inschrift noch einmal und ausserdem auch in No. 26: *ανι μανκα τι* vorzukommen scheint. Die Funktion muss dieselbe sein wie die des blossen Dativs. In *dadi*, wohl Dativ, sehe ich ein Lallwort, das eigentlich «Mama» bedeutete. Da die Bedeutung solcher Lallwörter eine sehr schwankende und weite war (vgl. das mit **dadi* verwandte lit. *dedė'* «Grossmütterchen, Tante»), finde ich es wohl denkbar, dass *dadi* auch als eine kosende Bezeichnung für «Gattin» angewendet werden könnte. Das Objekt ist in 9 *μναν* = *μανκαν* in 15, «Denkmal». Das Verbum muss nothwendig in 9 in *οτεσταμ/ν* . ., in 15 in *σσ .σταμ* . . zu suchen sein. Ich lese *οτεσταμν[ε]* und *εσ[ε]σταμ[νε]* (ε statt c). **estamne* statt **estambne*, älter **estambnet*; der auslautende

Dental fiel im Neuphyrg. weg, wie wir aus *adaken* in No. 5 (vielleicht auch in No. 7) wohl schliessen können. *adaken* scheint ein augmentloses Impf. zu sein, statt *ad(d)ake*. Das angehängte *-n* beruht wohl auf griech. Einfluss: **addake* und *addaken* wie *ἔλεγε* und *ἔλεγεν*. Im Altphryg. fiel der schliessende Dental jedenfalls nach *s* weg (*edaes*), ob auch sonst, wissen wir nicht; in *si keneman* statt *sid k-* kann der Dental dem folgenden *k* assimiliert sein; wenn *ekast* (siehe unten) eine Verbalform ist, würde es für die Beibehaltung des schliessenden *t* beweisend sein. **estamne* ist Impf. der idg. Wurzel *stembh*, mit skr. *astabhñāt* aus *stabhnāmi*, idg. **stmbhnāmi*, zu vergleichen (idg. *m* = skr. *a*, phryg. *am*, auslautend *an*: *materan* = **māterm*). Im Skr. bedeutet *ud-stabh* «in die Höhe befestigen, aufrichten, aufstellen», *upa-stabh* «aufrichten», was in Verbindung mit «Denkmal» sehr gut passt. Die vor **estamne* stehenden Silben *ot-* und *es-* müssen Präpositionen sein. *ot* ist vielleicht = skrt. *ud*; *u* könnte vielleicht in tonloser Stellung zu *o* werden, vgl. auch die Schreibung *κοιντος* statt *kuintos*; wegen *t* statt *d* siehe oben unter 1. Der Gebrauch des Ip. hat nichts befremdendes; so findet sich oft in griech. Inschriften z. B. *ἔποιε, ἔγραφε* neben *ἐποίησε, ἔγραψε*. *κνο. / μα. τι* lese ich *κνονμαντι* und sehe in *ti* die erwähnte Postpos., hier wahrscheinlich den Acc. regierend: «auf dem Grabe». *i* in *κνονμαν* ist wohl svarabhaktisch. Die beiden ersten Zeilen, die den Namen desjenigen, der das Denkmal errichtete, (und wohl noch etwas dazu) enthalten, kann ich nicht deuten. Von etwas, das an das »Kvintos Rufos' Sohn« in dem griech. Text erinnerte, sehe ich keine Spur. *δεκιονταις* ist wohl das Patronymicum mit derselben Endung *-is*, die uns in den altphryg. Inschriften begegnet; *memevais, arkiaevais*. Dieses *-is* ist wohl aus **ios* entstanden; vgl. die griech. Patronymica wie *Τελαμώνιος*. Durch den Nom. sind diese Bildungen, wie wir aus dem Dat. *lavaltaei* ersehen, in die *i*-Flexion hinübergetreten. Das schliessende *παρτυσουβρα* habe ich (a. O.) nach Bugge mit «schuldenrein» übersetzt.

Ich übersetze also:

«N. N. stellte auf das Grab für die Gattin Nenusria, die schuldenreine, ein Denkmal auf.»

In 15 theile ich *Ξεννη τα νεξανχο.*; statt *δαν* lese ich **δαδι* (*ΔΙ* statt *N*), wie es die obige Inschrift hat, hier Nominativ: *τα* fasse ich als Nom. Sing. Fem. des dem. Pron. auf; Nom. Masc. *τος*. *νεξανχο.*, das wohl einen Buchstaben am Ende verloren hat, muss Gen. sein. Die Endung des Genitivs bleibt, weil hier ein Zeichen am Ende fehlen kann, unsicher.

προτν habe ich früher als *προ τν* «für diesen» gedeutet. *τν* ist Dat., dieselbe Form wie *τον* in 10: *σεμουν του κνουμανει*, und wie *το* in 27: *σεμον το [κνουμανει]*, *τν* also graphisch für *τον*. *εσ[ε]σταμ[νε]* «richtete auf»; **es* = lit. *isz*, gr. *ἐξ*, lat. *ex*.

εναν. Acc. Fem. eines Stammes *eno-*, der wohl mit altsl. *onŭ* «jener» verwandt ist. Idg. Ablautsformen: **eno-*, **ono-*. Die Form *eno-* findet sich auch im Arm. in dem als Artikel fungierenden *-n*, auch in *in-khn* «selbst» (Brugmann, Grundriss II S. 769). Die Form *ono-* habe ich im Messapischen nachgewiesen (Idg. Forsch. V. 208, 209 f.).

αμ. / ασιαν fasse ich als *αμ[μ]ασιαν* und dieses als für **αμμαρσιαν* stehend, das aus dem älteren **ammartian* durch Assibilation des *t* vor *i* hervorging. Der Uebergang von *ti* in *si* ist mit dem von *di* zu *zi* parallel (vgl. meine Bemerkungen a. O. 18, Kretschmer a. O. 196); *ar* ist idg. *ṛ*, *amm-* aus *an-m-* assimiliert, *an* = idg. *-n*, gr. *a*, *av*, lat. *in*. **ammartio-* eigentlich «unsterblich», dann vielleicht «unvergänglich, ewig».

Ich übersetze also:

«Xeune, die Gattin Neixauchos', setzte für diesen (d. h. Neixauchos) jenes Denkmal als ein ewiges» (vgl. oben *μνήμης αἰδιότατον ἕνεκα* und ähnliche Ausdrücke in den griech. verfassten Inschriften).

In dem schliessenden *ιοιαναρ δορυκ*. finde ich das früher besprochene *ioi* «sit» wieder. *αναρδορυκ*. muss wohl in *αναρδ ορυκ*. geteilt werden. *ορυκ*., wohl für *ορυκ[α]*, ist das griech. *ὄρυχῃ* aber mit der Bedeutung von *ὄρυγμα* «Grab». *αναρδ* ist wahrscheinlich für *αναρδ[α]*, indem das schliessende *a* wohl vergessen oder vor dem folgenden Vokal abgeworfen ist. Denkbar wäre es wohl auch, dass auf dieser späten Stufe der phryg. Sprache die auslautenden Vokale, wie es lange vorher im Armen. der Fall war, im Schwund begriffen wären. **anarda* deute ich als «unbefleckt» und vergleiche griech. *ἄρδα* «Schmutz», womit Bugge (Beitr. z. etym. Erläuterung der arm. Sprache 35) arm. *alt* «Schmutz» verglichen hat. **anardo-* entspricht somit arm. *anal̥t* «sans souillure, pur».

Also: «es sei das Grab unbefleckt».

In mehreren Inschriften findet sich zwischen *επιτετικμενος* und *ειτου* ein Wort, das eine nähere Bestimmung zu *επιτετικμενος* zu sein scheint und in verschiedenen Formen auftritt:

14. *επιτετικμενος α/σιαν [ειτο]ν*

11. ...[ετι]τετικμε/[νος...] *τιαδε/ε[ι]του*.

12. *-ετιτ/τετικμενα αττισαδ ειτνου*.

13. *αδ ειτου*

Hog. 3. *-τετικμενος/τιαδ ειτου*

Es scheint, wenn wir in 12 *αττισαδ* für fehlgeschrieben statt *αστιαδ* und in Hog. 3 am Ende der Zeile ein fehlendes *σ* annehmen, das Wort in zwei Formen vorzuliegen: *αστιαν* und *αστιαδ*, *αστιαδ*., offenbar verschiedene Casus desselben Stammes *astia* in adverbialen Gebrauch, *αστιαν* Acc.?, *αστιαδ* kaum Abl., da das auslautende *d* wohl schwinden sollte, wahrscheinlicher der Stamm mit einer angefügten Partikel *-d*, mit der griech. Partikel *-θι* verwandt. Den Stamm *astia* vergleiche ich mit arm. *asti* «jeunesse, fraîcheur, vigueur, force», adv. «ferme, sûr, fort, vehement». *επιτετικμενος αστιαν* (*ασσιαδ*) *ειτου* bedeutet somit vielleicht: *κατηραμένος ισχυρῶς ἔστω*.

Ein anderes aus dem Arm. deutbares Wort finde ich in 25:

τος ν δ[εος ζ]εμελω ετι μεκα / τ . [ε]πιτετικμενος ειτου

Ich theile *ετι μεκατ* . *ειττι* etc.

In *μεκατ* . fehlt leider ein Buchstabe, so dass wir die Endung und somit die ganze Bildung des Wortes nicht ersehen können. Den Stamm des Wortes aber halte ich für mit dem arm. *mek*, *mekin* verwandt. Das arm. Wort bedeutet «explicite, clair, évident, formel, précis, distinct» etc.; adv. «clairement, nettement, explication, formellement, expressement». Also: «er sei ausdrücklich verwünscht».

Das mehrmals doppelt gesetzte *ετι* (die Bedeutung dieses Wortes kennen wir noch nicht bestimmt), so z. B. 3 .. *ετι ε/πιτετικμενος*, 6 ... *ετι ητιντε* etc., vielleicht auch 2 *αδδακε(ε)πιετι* etc., ist hier durch *μεκατ* . getrennt.

3. Zu den *altphryg. Inschriften*. Ich werde diesmal die Vrekun-Inschrift (bei Ramsay No. 7. 8. 9) zu behandeln suchen. Dass die von Ramsay als 7. 8. 9. bezeichneten Inschriften Theile eines Ganzen ausmachen, unterliegt bei mir keinem Zweifel. Ebenso sicher ist es, dass der Inhalt der Inschrift dem Gedenken eines Verstorbenen und zwar der verstorbenen Mutter geweiht ist, wenn auch das Monument, sowie die verwandten, wie es Perrot und A. Körte (Kretschmer a. O. 233) nachgewiesen haben, keine eigentlichen Gräber sind.

Die Inschrift lautet:

*Φρεκυν : τελατοζ : ζοστυνυτ .¹ : αε : ενοζ² : ακενανολαφοζ³ /
αεζ / ματεραν : αρεζαστιν βονοκ : ακενανολαφοζ³ / ζοσεσαιτ :
ματερεζ : εφετεκσετιζ : οφεφιν : ονομαν : λαΰετ : λα/κελοκεζ :
φεναφτυν : αφταζ : ματερεζ / ατανιζεν : κυρζανεζον : τα /
νελερτοζ.*

¹ Ramsay (B. B. XIV 309) liest *ζοστυνταζ* («αζ probable but hardly certain»).

² R. las früher *αρμνος*, meinte aber später *αε ενοζ* lesen zu können.

³ Ramsay: «possibly *Ακενανολαφοζ* in each case».

In der Zeile *materan arezastin bonok akenanolavoz* hat, wie Ramsay richtig gesehen hat, *bonok* unzweifelhaft die Bedeutung «Weib». Das Wort ist unvollständig geschrieben, statt *bonok(an)*, Acc. S. wie *materan*. Es ist sicher dem Griech. entlehnt, vgl. boeot. *βανά, βαναυός*. Die Vokaldifferenz ist indessen schwer zu erklären.¹

Die Zeile bedeutet also: «die Mutter Arezasti, Gattin des Akenanolas». Den Namen *Arezasti* stellt Ramsay einem griech. **Ἀρεναστis* (vgl. *Κασσιάνειρα*) gleich. Zweifelhaft wegen des ζ. Auch ist die Endung wohl idg. *-i*. Dass die Mutter ausdrücklich Gattin des A. genannt ist, könnte darauf deuten, dass der Weihende nicht Sohn, sondern Pflegesohn des Akenanolas, Sohn der Arezasti aus einer früheren Ehe war, und so könnte man versucht sein, die frühere Lesung Ramsays *aemnos* als *almnos* zu deuten und darin ein dem lat. *alumnus* «Pflegesohn» genau entsprechendes Wort zu sehen. Allein wenn jetzt Ramsay richtig *ae evog A..* liest, kann dies kaum etwas anderes bedeuten als «is filius A.». (Ramsay: *αὐτὸς ὁ υἱὸς Α.*; aber *αὐτός* heisst, wie es scheint, im Phryg. *αFτος*).

ae, wozu, wie auch R. meint, das weiter folgende *aez* den Gen. bildet, scheint ein zusammengesetztes Pron. zu sein, dessen letzteres Glied der dem. St. *i-*, *io-* ist. Vielleicht lässt sich alb. *ai* «er» vergleichen, das aus *a-* (auch in *a-tjé* «dort») und *i-* zusammengesetzt ist. Auch das arm. *ai-* in *ai-d*, *ai-n*, *ai-s* «ce, cet, celui» ist wohl gleich phryg. *ae. enos* scheint «Sohn» zu bedeuten. Die Etymologie ist natürlich völlig unsicher. Das Wort hat gewiss nichts mit griech., besonders kypr. *ἱυς*, wie R. meint, zu thun. Es braucht ja auch nicht gerade «Sohn» zu bedeuten; es könnte ja z. B. die Bezeichnung für «ältester Sohn» und mit idg. *seno-* «alt» verwandt sein (*enos* aus **henos*, **senos*).

Die drei ersten Worte *vrekun te latoz zostutut..* können kaum alle Namen des Weihenden sein. Wenn die jetzige Lesung Ramsay's *zostututaz* richtig ist, halte ich dieses Wort für den eigentlichen Namen.

¹ Kretschmer (a. O. 234) denkt sich einen aeol. Stamm *βονᾶν* (*o* wie in lesb. aeol. *ὄνια* = *ἀνία*, *ὄν* = *ἀν*). Das *ā* wäre im Phryg. *ō* geworden, wie im neuphyrg. *zemelō*, das nach K. aus älterem **zemelā* hervorging. Dagegen spricht doch wohl der Umstand, dass das Phryg. doch wirklich auch langes *ā* hat. So in *akenanolavos*, jonisiert [*Ακ*]ενηνός (vgl. Kretschmer selbst S. 201), in *proitāvos* und *lavaltāci*, die nach Kretschmer selbst die Stämme *pro-itā* und *lav-altā* voraussetzen. Warum auch nicht hier Uebergang in *ō*? Vielleicht ist das Verhältniss eher so zu erklären: zu Grunde liegt aeol. **βονᾶν*-, das in dem Munde der Barbaren, die doch wohl nicht nothwendig die griechischen Laute mit peinlicher Genauigkeit wiedergegeben haben müssen, zuerst *bonāk* und dann *bonōk* wurde. Es scheint nämlich, dass ein kurzer Vokal, besonders ein Einschubsvokal, sich im Phryg. nach dem Vokal der vorhergehenden Silbe richtete: vgl. *onoman*, *ken-man akaralazun*, *manakio*, wahrscheinlich statt *manakio(n)*, eigentlich **mankion*, eine Ableitung vom neuphyrg. *manka*.

Die Endung *-taz*, wo das *z* wie sonst sehr oft eine weiche Aussprache des auslautenden *s* anzudeuten scheint, setzt einen Stamm auf *-tā* voraus. Solche Stämme kommen auch sonst in unseren Inschriften vor. So setzt der Gen. *ΠροιταFos* einen Nom. *Προιτας* voraus, St. *proitā*, nach Kretschmer = **pro-itā* «Vorgeher», aus der Wurzel *i* «gehen». *λαFαλται*, Nom. *λαFαλταις*, ist ein Patronymicum auf *-io-*, aus einem St. *lavalitā* gebildet, nach Kretschmer Compos. aus **lāvo-* «Volk» und **al-tā* «nährend, fördernd». In diesem Nom. agentis auf *-tā* zeigt das Phryg. eine merkwürdige Uebereinstimmung mit dem Griech. (*γενέ-της*, *ἰκέ-της* etc.). *zostututaz* muss ein Comp. sein und ist wohl in *zostu-tutaz* zu theilen. Das erste Glied könnte vielleicht dem av. *zasta-*, skr. *hasta-* «Hand» gleich sein (idg. **ghosto-* «Hand», vielleicht auch «Arm», vgl. lit. *pa-žastē* und *pa-žastis* «Achselgrube»). Das auslautende *-u* müsste dann entweder für *-o* stehen, vielleicht durch assimilierenden Einfluss des folgenden *u*, oder es könnte = idg. *-ō* sein. Das erste Compositionsglied würde dann in Instrumentalis stehen (wie im griech. *μυλή-φρατος* u. ähnl.).

In dem letzten Glied **tu-tas* könnte man ein Nom. agent. der im Lat. und Kelt. vorhandenen Wurzel *tū* «beschützen» sehen (mit der Wurzel *tevā*, *tū* «stark sein» verwandt oder identisch). Also eigentlich «der mit der Hand beschützende»; vgl. das ähnlich gebildete skrt. *hastavāranam* «Beschützung».

Die vor *zostututaz* stehenden Worte bilden wohl eine den Titel oder ähnliches enthaltende Apposition. Die Bedeutung entzieht sich unserem Verständnisse. *τεΛατοζ*, das ich als *tedatoz* lese (über das Zeichen *Λ* später), sieht aus wie ein Partc. pass. der Wurzel *dhē* «setzen» (**datos* = idg. **dhātós*) mit einer Præp. *te*, die vielleicht mit altir. *to* verwandt sein könnte, zusammengesetzt. *vrekun*, dessen Bedeutung ganz unsicher bleibt, scheint ein von *tedatoz* regierter Dat. zu sein; die Endung ist wie im neuphryg. *σεμουν* und in dem *αFυν* dieser Inschrift.

Akenanolavos. Der Nom. des mehrmals vorkommenden Namens muss wohl, nach dem Acc. *akenanolavan* zu urtheilen, *akenanolas* gelautet haben; *akenanolas* ist wahrscheinlich ein Demin. zu *Akenanos* (ionisiert [*Ακ*]ενήνός, siehe oben), vgl. *Δορύλας*, **Akkilas*. Dieselbe Endung *-ānos* haben wir auch in *Απιλανον* No. 10.

In diesem Gen. auf *-vos* von masc. *ā*-Stämmen (vgl. auch *προιταFos* von **προ-ιτα-ς*) stimmt das Phryg. mit dem Messap. überein: messap. *παλεταος* aus einem St. *παλετā-*, *vaanetōs* statt *vaanetaos*, St. *vānetā-*, *vallaos*, St. *valla*, u. s. w. (siehe meine Bem. in Idg. Forsch. V. 202 f.).

aez ist Gen. des früher besprochenen *ae*, von *materan* regiert.

Das Verbum ist *zosesait*, vielleicht in *zo-sesait* zu zerlegen. *zo-* halte ich für eine Präp., vielleicht mit altsl. *za-* verwandt. (idg. **ghō-*). *-sesait* ist wohl Präsens, da das Augment fehlt; die Endung *-t* (aus idg. **ti*) stimmt zur neuphyrg. (*addaket*); *-it* gegen neuphyrg. *-et* erkläre ich so, dass es aus **iet* hervorgegangen ist; ob *-i-* aus *-ie-* entstanden ist, oder wie im lat. *io*-Verben (*fac-i-t*) idg. *-i-* vertritt (also idg. Ablaut *-ie-*, *-i-*), kann natürlich bei unserer geringen Kenntniss der phryg. Lautverhältnisse nicht entschieden werden. Urspr. also **sesaiet* (oder **sesa-i-t*). Dies kann weiter aus **se-sah-iet*, idg. **ce-cas-ie-ti* hervorgegangen sein. Ich betrachte diese Form als ein mit Perfekt-Reduplikation gebildetes Präs. derselben Art wie z. B. griech. *τεταλνω*, *δειδισσομαι* (aus **de-d^hix-io-mai*). Die Wurzel ist **čēs*, **čs*, skr. *čās*, *čish* «sprechen, lehren, preisen». Mit der stärksten Wurzelstufe finde ich sie in 13 wieder: *sest bulnos vasos*, wohl: «es spricht B. V.». *sest* aus **čēsti* (dass dies *sest* kein Aor. ist, zeigt der Mangel des Augm., wie auch die Beibehaltung des auslautenden *t* nach *s*, vgl. *edaes*), formel genau dem skr. *čāsti* entsprechend, und der Bedeutung nach dem altpers. *thāti* aus *thāhati* = **čāsati* «spricht». **se-sa(h)-iet* entspricht, wenn wir von der Reduplikation absehen, genau dem got. *hazjan* (Grundf. **čās-j-*) «loben, preisen» sowohl der Bedeutung wie der Form nach. In Bezug auf *zo-* vgl. altsl. Zusammensetzungen wie *za-glagolati* «renuntiare».

Also: «Zostututas,, dieser, Sohn des Akenanolas, preist dessen (d. i. «seine») Mutter Arezasti, Gattin des Akenanolas».

In dem folgenden sehe ich einen neuen mit dem Verbum *AA^YET* schliessenden Satz. Beide Sätze enden also mit einem Verb.

materez eveteksetiz habe ich schon früher mit «der Mutter (Gen.), die ihn gebar» übersetzt. So auch Ramsay (B. B. XIV. 311), der indess *eve* sehr unwahrscheinlich mit skr. *ava* verbindet. Auch hier stimme ich mit Bugge (in vor Jahren gemachten, aber nicht veröffentlichten Aufzeichnungen zu den phryg. Inschriften) überein. *materez* hat ein anderes Suff. als *akenanolavos* und die anderen auf *-os* endenden Gen. Dass das Phryg. bei Consonantstämmen sowohl idg. **-os* als **-es* neben einander als Endung hatte, ist mir nicht glaublich. Ich setze das *-ez* dem *-iz* in *eveteksetiz* gleich, und nehme an, dass diese Endung (*-es*, *-is*) eigentlich die der *i-* und *ī-* Stämme war und von diesen auf die *r*-Stämme übertragen ist. So wurden ja auch im Balt.-Slav. die *r*-Stämme vielfach von den *i*-Stämmen influirt (so vor den mit *m-* anfangenden Endungen, in Loc. Plur., auch bisweilen in Gen. Sing.: altsl. *materi* neben *matere*). *-es*, *-is* ist wohl aus **ios* entstanden. So endigen auch die *io*-Stämme zum Theil in Nom. Sing. auf *-is*, wie z. B. die Patronymica

memevais arkievavis u. s. w., wohl auch auf *-es*: *ates* (1), *tizes* (6); so erklärt sich vielleicht auch das hesych. ζεμελεν· βαρβαρον ἀνδράποδον, aus *ζεμελιον. Indessen ist bei den *io*-Stämmen zu bemerken, dass schon das Idg. für gewisse Casus hier eine Ablautsform auf *-i* hatte, vgl. im Skrt. Patronymica wie āgniveç-i-s neben āgniveç-ya-s. Die phryg. Patronymica auf *-is* können also jedenfalls zum Theil schon idg. sein.

eve statt **heve* aus **seve* entspricht genau dem griech. ἐέ «se». Auch Arm. hat den Stamm **seve* im Poss. *iur* aus **sevaro*.

teksetiz, Gen. eines Stammes **tekseti*, muss das Fem. eines Partc. des sigmat. Aor. sein. Die Wurzel *tek* entspricht griech. τεκ- in τέκτω, ἔτεκον. *teksetiz* muss gewiss auf ungenauer Schreibung beruhen. Man erwartet **teksentiz*, das ein Partc. auf *-ent* wäre, mit dem lat. auf *-ent* und mit dor. ἔντες aus **h-entes*, **s-entes*, zu vergleichen. Die Endung *-ios* gehörte eigentlich den *i*-Stämmen (wie **teksenti* ein solcher ist) und wurde von diesen vielfach auf die *ʔ*-Stämme übertragen: griech. (ausser -att.) τεισιος, skr. ávyas u. s. w. Der Gen. ist von *ovomav* regiert.

Das Verbum ist, wie gesagt, ΛΑΥΕΤ, das ich für identisch mit neuphryg. (ad)*daket* halte. In dem mehrmals vorkommenden Zeichen Λ kann ich nur eine Variante des Δ sehen. Dass es nicht als *g*, welches, wie ich glaube, in diesen Inschriften nicht vorkommt, und auch nicht als *l*, für welches ~~Λ~~¹ steht, sondern als *d* zu lesen ist², dafür spricht, wie ich glaube, folgendes: die Inschrift 1 endet auf ΕΛΑΕΣ, die Inschriften 2 und 5 auf ΕΛΑΕΕ, augenscheinlich, wie auch Gosche meinte, ein und dasselbe Wort. *edaes* ist ohne jeden Zweifel ein sigmatischer Aor. der W. *dhē*, die durch *k* erweitert im neuphrygischen (und wie ich meine auch altphrygisch vorkommenden) Präs. (ad)*daket* vorliegt. Was die Bildung betrifft, könnte man entweder das *ae* für eine Bezeichnung des *ē*-Lautes halten und die Form einem idg. **e-dhēs(t)* gleichsetzen, oder, was mir weit wahrscheinlicher ist, hier einen *-ses-* (oder *-sās-*) Aor. finden; die Grundform wäre dann **e-dhā-ses-t*, woraus *e-da-hes*, *e-da-es* (das *a* wurde wahrscheinlich im Phryg. wie auch im Lat. und z. Th. im Griech. *a*), vgl. av. -dā-hīš^v «du hast gemacht», von

¹ Γ wird von Kirchhoff als Gamma aufgefasst. Er sagt (Studien z. gr. Alph.⁴ 54 Note): «Dieses Zeichen begegnet verhältnissmässig selten und wechselt, wo dasselbe Wort wiederholt wird, nie mit Δ, ist also keine Variation des Lambda und folglich nothwendig als Gamma zu fassen». Das ist entschieden falsch. So hat ja die Midasinschrift ΑΚΕΝΑΝΟΔΑΦΟΣ gegenüber dem gewöhnlichen ΑΚΕΝΑΝΟΓΑΦΟΣ. Folglich ist Γ eine Variation des Λ.

² Von Kirchhoff wird es vollends als Pi aufgefasst (wie allerdings das boeot. Alphabet für Π auch die Form Λ kennt). Wir erhielten somit Formen wie: εραε, μοπροβανακ, λακεροκε, παρσετ. Besonders das παρσετ würde zu etymologischen Versuchen einladen.

welcher Form sich die phryg. nur darin unterscheiden würde, dass diese aus der schwächsten Wurzelstufe (*dhə*) gebildet wäre, während die av. aus der stärksten (*dhē*) hervorgegangen ist. Wenn also *edaes* sich sehr leicht erklären lässt, weiss ich nicht, was aus einem muthmasslichen **egaes* oder *elaes* (um nicht von *epaes* zu reden), mit von *edaes* nicht wesentlich verschiedener Bedeutung, gemacht werden sollte. Zu beachten ist auch, dass keine der Inschriften, in welchen das Zeichen Λ vorkommt, das gewöhnliche Delta (Δ) hat. Zwar ist eine solche originelle Gestaltung des Delta bei den Phrygern sehr auffallend, aber auch das Zeta hat ja bei ihnen eine eigenthümliche Form (ⲗ gegen **I**).

Ich spreche diese Auffassung des Zeichens Λ um so dreister aus, als auch Bugge (in den genannten Aufzeichnungen) zu derselben Annahme gekommen ist. Er liest das *MOΔPOFANAK* in 6 als *MOΔPOFANAK* und übersetzt es mit «König in Modra». Modra hiess nach Strabo cap. 543 eine Stadt Phrygiens. Diese Erklärung scheint mir ganz evident und jedenfalls der Deutung Kretschmers (a. O. 239 Note) weit vorzuziehen, wonach *MOΓPOFANAK* «Grosskönig» hiesse; *μoγpo-*gehöre zu altsl. *mošti*, got. *magan* «vermögen». Ein so gebildetes Adj. kommt von dieser Wurzel sonst nirgends vor.

Was nun das Zeichen Υ betrifft, muss ja dies entweder Chi oder Psi sein.¹ Da die Phryger aller Wahrscheinlichkeit nach ihr Alphabet nicht von Ionien, sondern von Aeolis her erhalten haben, kann es nicht geradezu das ion. Psi sein. Könnte es aber bewiesen werden, dass Υ auch bei den Aeolern das Zeichen für Psi war, würde die Lesung *δαχϵτ* allerdings unmöglich sein. Dies kann aber, wie ich glaube, keineswegs als ausgemacht gelten. Zwar haben aeol. Münzlegenden aus Skepsis *Σκαψιον*, *Σκηψιον*, *Σκηψιων* (Kirchhoff Studien⁴ 58), aber hier mag sich, wie auch Kirchhoff meint, schon in der ältesten dieser Formen der ionische Einfluss geltend gemacht haben, der in den beiden jüngeren an dem η und ω deutlich hervortritt. Bedenklicher ist es, dass die Weihinschrift von Neandreia wie das ion. Alphabet \dagger für Chi hat. Wäre dies gemein-aeolisch, müsste also im aeol. Alphabet Υ nicht die Geltung von Chi, sondern von Psi haben, und die Lesung *δαχϵτ* wäre somit hinfällig. Aber diese einzige Inschrift kann für die ganze Aeolis und für alle Zeit unmöglich als absolut beweisend gelten. Könnte nicht auch hier ion. Einfluss vorliegen? Das boeot. Alphabet, mit welchem das phryg. mehreres gemein hat (so findet sich z. B. das

¹ Ramsay meint, dass es = pamphyl. Ψ sei, welches einen palatalen Sibilant bezeichnet. Dies ist, da das Phryg. schon zwei oder drei Bezeichnungen für Sibilanten hat: ⲗⲏⲗ , sehr unwahrscheinlich.

phryg. ε mit 4 Ansätzen auch in boeot. Inschriften), hatte, wie auch das thessal., Υ↓ als Zeichen für Chi. Und bei der engen ethnischen Verbindung zwischen Aeoler und Boeoter-Thessaler wäre Uebereinstimmung im Alphabet im Voraus wahrscheinlich. Auch in alten boeot. Inschriften findet sich in vereinzeltten Fällen †⌂ statt Υ⌂. Warum könnte das † in der Inschrift von Neandrea nicht auch ein solcher vereinzelter Fall sein? Ferner glaube ich, dass die Annahme, das phryg. Υ habe die Geltung von Chi, auch durch die lemnische Inschrift gestützt wird. Da das phrygische Alphabet genau mit dem lemnischen stimmt (so haben diese beiden für Zeta das Zeichen ⌂, eine Form, die sich in keinem griech. Alphabet zeigt), muss das Zeichen Υ doch in beiden die gleiche Geltung haben. Nun ist es ziemlich unwahrscheinlich, dass Υ in der lemnischen Inschrift Psi bedeute. Diese Inschrift hat unter anderem die Verbindung *aviz sialΥviz*, das Pauli als *aviz sialχviz* liest und sehr ansprechend mit «annorum . . . ginta» übersetzt. In *sialχviz* entspricht nämlich das Suffix *-alχviz* fast so genau wie nur möglich dem *-alχus'* in *cialχus'* (auf der Agramer Mumienbinde), welche Form unzweifelhaft ein Zahlwort (Pauli, Altital. Studien II,2 41) und mit etr. *cealχls*, *celχls* nahe verwandt ist. **sialχviz* ist also eine gute und evident deutbare etruskische Form — und die Sprache der lemn. Inschrift steht nach der Meinung aller Sachkundigen jedenfalls dem Etr. überaus nahe — **sialpσviz* hat nicht einmal einen etruskisch-ähnlichen Klang. Ich muss gestehen, dass das lemn. *sialχviz* bei mir viel schwerer wiegt als das in der Inschrift von Neandrea vorkommende †. Ich halte also das lemnische Υ für Chi und schliesse aus der Uebereinstimmung des phryg. Alphabets sowohl mit dem lemnischen als mit dem boeot., dass im phryg. Alphabet wie in diesen und wie auch im kar. und lyk. Υ die Geltung von Chi hatte. Da die phryg. Sprache keine Aspiration hatte, musste das Zeichen, wenn es überhaupt angewendet werden sollte, neben Kappa mit der gleichen Geltung als eine Art Variante desselben gebraucht werden. Ich sehe also in dem muthmasslichen *daxet* eine gelegentlich auftretende launenhafte Schreibung des gewöhnlichen *daket*, 3. Sing. Präs. Ind. der W. *dhē* setzen.

Die Endung *-t* ist entweder die idg. sec. Endung *-t*, die in mehreren Sprachen auch in das Präs. hineindrang (wie das sec. *s* der 2 Pers. z. B. im att. *ϵλθῆ-ς*), oder wahrscheinlicher die primäre **-ti* mit Wegfall des auslautenden *-i*. Vgl. arm. *berē* aus **berej* **-beret* (idg. **bhereti*).

ovevin theile ich in *o-vev-in*. *o* halte ich für Nom. Sing. Masc. des dem. Pron. aus **ho*, idg. **so*, skr. *sa*, gr. *ὁ*. Das Pron. nimmt das Subjekt wieder auf, wie sehr oft *ὁ* bei Homer. Andere Formen

dieses Pron. sind die früher besprochenen Dat. Sing. Masc. u. Neutr. *rov, to, tv*, Dat. Fem. *ta*, im Folgenden Acc. Fem. *tan*. Im Neuphyrg. habe ich auch den Nom. Masc. *tos* nachgewiesen, eine Neubildung nach den mit *t-* anfangenden obliq. Cas., vgl. lit. *tàs*. Als unbetont ist *o* mit dem folgenden Worte zusammen geschrieben.

In *vev* halte ich das *-v* für, durch Sandhi vor dem folgenden Vokal, aus *u* entstanden. Das Wort wäre also eigentlich *veu* aus **vehu* = idg. **vesu*, skr. *vásu* «gut», dem Neutr. *onoman* in Genus entsprechend. Wegen dieser Sandhi ist das Wort auch mit dem folgenden *in* zusammengeschrieben. *in* halte ich für die Pröp., die ich auch im Messapischen in derselben Gestalt nachgewiesen habe, arm. *i*, aus idg. **eni*, gr. *ἐν*, *ἐν*; der Uebergang des **e-* in *i-* ist wohl durch den Einfluss des urspr. vorhandenen auslautenden *-i* verursacht. *in* in der Bedeutung «zu» regiert hier den Acc., wie griech. *ἐν* in Boeot., Thessal., El., Ark., und mehreren anderen Dialekten.

Der ganze Satz ist also:

«er setzt (dies) zu gutem Namen der Mutter, die ihn gebär».

onoman ist kaum, wie Kretschmer meint, aus dem Griech. herübergenommen. Benennungen derartiger Begriffe werden nicht gern entlehnt. Ich sehe nicht ein, was der Auffassung im Wege stünde, das Wort als ein echt phrygisches anzusehen. Die Grundform wäre **onāmen-*, *onāmñ-*, der Schewalaut hat sich wie im Griech. nach dem Vokal der ersten Silbe gerichtet. *onoman* entspricht meiner Meinung nach genau dem arm. *anun*, gen. *anvan* aus **anōv(e)n*, **anāmen*. Auf derselben Grundform beruht wohl auch altir. *ainm*, pl. *anmann*. Das *i* in *ainm* deutet ebenfalls auf einen Schewalaut zwischen *n* und *m*. Die illyr. Sprache hatte dagegen, wie aus dem alb. *emen* erscheint, eine Ablautsform **enmen*.

Es folgt *lakedokez venavtun avtaz materez*, das ich als einen appositiven Zusatz zum letzten Satze betrachte. *venavtun* habe ich schon früher mit *ἐναυτῶ* übersetzt. Auch hier stimme ich mit Bugge (in den genannten Aufzeichnungen) überein, der jedoch die übrigen Wörter und somit den ganzen Zusammenhang anders auffasst. *avtun* stimmt in der Endung genau mit den neuphyrg. Dativen wie *σεμουν*, die ich a. O. II behandelt habe. Phryg. **avtos* braucht wohl nicht dem Griech. entlehnt zu sein. Wenn meine Erklärung des messap. *ata · etes* als *a(o)ta-[v]etes* = griech. *ἀντοετός* richtig ist, besass auch der illyr. Zweig dasselbe Pronomen. *ven* scheint der nackte Stamm **sve* (neben **seve* wie griech. *ἐ* und *ἐέ*) des reflex. Pron. zu sein, mit demselben nachgehängten *-n*, das wir in *avtu-n* finden.

Meines Erachtens besaßen die geschlechtslosen Pron. ursprünglich keine Casusformen: der nackte Stamm konnte für die verschiedenen Casus fungieren (vgl. meine Beiträge zur Lehre von d. geschlechtsl. Pron. in d. idg. Sprache S. 8 f. und öfter). Mit phryg. *ve-n* stimmt arm. Dat. *khez* «dir», d. i: **tve-ghe*.

Der Dativ scheint von *lakedokez* regiert zu sein. *lakedokez* ist Gen. wie *materes*, wozu es Apposition bildet. Rücksichtig der Bedeutung wage ich eine Vermuthung auszusprechen, die vielleicht eine zu kühne sein mag. Ich betrachte die Form als Gen. eines **lakedokī*, Fem. zu einem mask. **-dokos*. Das Wort kann zusammengesetzt sein. Das zweite Glied **-dokos* halte ich für ein von dem Aorist-Stamm **dok* der Wurzel *dō* abgeleitetes Adj. mit der Bedeutung «gebend», wie z. B. lat. **-facus* aus *fāc-*, das zu gr. *θηκ* in Ablautsverhältniss steht, gebildet ist. In dem ersten Gliede könnte man ein mit dem gr. *γάλας* «Milch» verwandtes Wort zu sehen versucht sein, etwa **glagi-*, einen *i*-Stamm (*e* also aus *i* verdunkelt); das anlautende *g* wäre geschwunden wie im lat. *lact-*, das zweite *g* wäre zu *k* erhärtet, wie dies in *βεκός* der Fall war. Das ganze würde also «milchgebend» bedeuten.

Das folgende *avtaz* ist natürlich Gen. Sing. Fem., zu *materes* gehörend, von dem erwähnten Pron.-Stamm *avto-* «selbst», und *materes* ist Wiederholung des früher gesetzten *materes*. Das *avtun* nach *ven* hat keine besondere Bedeutung, wie ja auch *αὐτός* im Griech. öfters anscheinend überflüssig steht z. B. Od. 5.179 *μή τί μοι αὐτῷ πῆμα κακὸν βουλευσέμεν ἄλλο*. Od. 6.277 *πόσις νύ οἱ ἔσσειται αὐτῇ* und öfters.

Das Ganze ist also: «der milchgebenden ihm, selbst, der Mutter», d. h. «die ihn säugte». «Selbst» im Gegensatz zu einer *τροφός*. Diese Zufügung zu dem früheren «die ihn gebär» erinnert an Od. 2.131 *ἦ μ' ἔτεχ' ἦ μ' ἔθρεψε*, und die ganze Ausdrucksweise athmet ein zärtliches Gefühl.

Der letzte Satz *atanizen kurzanezon tanelertoz* enthält gewiss einen Segenswunsch, wie auch Pauli meint (Altital. Forsch. II,2 65), dessen Deutung dieser sowie der anderen altphryg. Inschriften übrigens nicht gelungen ist.¹

Das Verbum muss in dem letzten Worte zu suchen sein, das ich in *tan elertoz* theile. *tan* ist gewiss Acc. Fem. des früher besprochenen dem. Pron. *tan* ist wie oben *o* mit dem folgenden Worte zusammengeschrieben. *elertoz* muss mit dem arm. *olorm* «miserable, pitoyable» gr. *ἐλεαίρω* «sich erbarmen» zusammenhängen. Was die Form betrifft,

¹ Besonders zu tadeln ist, dass Pauli nicht die neueren (in B. B. XIV mitgetheilten) Lesungen Ramsays' berücksichtigt.

könnte man hier einen Imper. Dual. sehen. Die Endung ist die primäre, idg. *-thos*, wie umgekehrt das Griech. im Präs. Ind. die sekundäre Endung hat: *λέετον*. Der themat. Vokal ist ausgestossen.

Die zwei vorhergehenden Wörter würden dann zwei angerufene Gottheiten bezeichnen. Die Bedeutung dieser Wörter lässt sich natürlich nur ahnen. *atanizen* scheint auch in einer anderen Inschrift (bei Mordtmann No. 7), in Verbindung mit *matar*, vorzukommen: *atanzn matar*, wonach ein Par Worte folgen. Man könnte daher versucht sein in diesem Worte ein Epitheton der Kybele zu sehen (vgl. *matar kubile* 11). Was die Bedeutung betrifft, könnte man vielleicht an ein Compositum denken, aus einem Loc. *atani*, von einem mit dem arm. *atean* «tribunal» verwandten Worte, und der Wurzel *zen* «erkennen» (arm. *can* in *canoth* «connu») gebildet. *-zen* wäre ein Wurzelnomen, wie z. B. skr. *-han* (*vrtra-han*). Die Bedeutung wäre also: «die auf dem Richtersitze erkennt». *kurzanezon*, das eine andere Gottheit bezeichnen müsste, könnte mit arm. *korcanem* «renverser, abattre, détruire etc.» zusammenhängen: vielleicht *kurzan* (Acc. Fem.) *ezon*, wo *ezon* Voc. des Partc. **ezont* = gr. *ἐχοντ-* (idg. W. *segh-* «halten, beherrschen») wäre. Also: «der du das Verderben hast». Doch spreche ich dies nur als vage Vermuthungen aus.

Zum Schluss werde ich nur die Worttheilung in zwei anderen Inschriften festzustellen versuchen.

Rams. 10: *απελανον/εκαστεFavos* ..

und 13: *σεστ βυλνοςFασοσαζυ τ//εFανο*

Diese beiden Inschriften enthalten offenbar zum Theil dieselben Worte.

In 13 habe ich schon *sest bulnos vasos* mit «es spricht Bulnos Vasos» übersetzt. Die Inschrift endet mit *evano*, das augenscheinlich mit *evanos*, womit der erhaltene Theil der Inschrift 10 endet, identisch ist. Dies zeigt, dass das in 10 vor *evanos* stehende *ekast* ein eigenes Wort ist, offenbar ein Präteritum, wie das Augment zeigt. Die Endung ist *-st* gegen *-s* in *edaes*; also lautete das Wort wohl eigentlich **ekaset* oder **ekazet*, und der Themavokal ist syncopiert wie in *elertoz*. Diesem **ekazet* entspricht deutlich das Wort *kazu* in 13, das ich als 1 Pers. Präs. Ind. deute (*u* = idg. *ō*). Also: «es spricht B. V: ich u. s. w.» Ueber die Bedeutung von *ekast*, *kazu*, *evanos* und dem nach *kazu* stehenden *t//* werde ich vorläufig nichts aussprechen.

Christiania 13 Juni 1896.

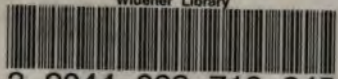
Alf Torp.

AUG 10 1910

~~DUE MAR --5 '38~~

W

Widener Library

3 2044 092 718 345